

Discursive Formations of Iran's Water Problem in Mainstream Newspapers of the 90s

Hadi Khaniki¹, Zarrin Zardar², Seyed Soraya Mousavi³

Received: May. 7, 2021; Accepted: Dec. 2, 2021

ABSTRACT

This paper aims to analyze the discourse on Iran's water problem in mainstream newspapers of the 90s. To achieve this goal, critical discourse analysis (CDA) has been applied and contents of four mainstream newspapers have been reviewed over a period of nine years (between 2011 and 2020). The conceptual framework of this research is derived from development journalism and environmental journalism. Based on the findings, the dominant discourse of "Shargh" newspaper shows that macro policies and a wrong approach to development led to the water problem in Iran. This discourse emphasizes that, the solution to water problem in Iran is "changes in policies and production structures" and "adaptation to the nature". Instead, the discourse of "Iran" newspaper emphasizes that macro-structures (Iran's political economy, individualism) have led to consumerism and water crisis. "Iran" newspaper's discourse serves to eliminate the responsibility of the government in solving the water problem. It also makes the government's role in creating the problem invisible. In the discourse of "Donyaye Eghtesad" newspaper, multiple factors (water ownership system, politicians, people and officials) have created water problem. Raising water price is the solution this newspaper offers to resolve the crisis. "Kayhan" yet another newspaper skip over the discourse on the water crisis. Therefore, in the discursive formation of "Iran" and "Kayhan" newspapers, water problem is not due to the policies and power relations. This kind of discursive formation can be considered as a result of development journalism.

Keywords: Critical Discourse Analysis; Environmental Journalism; Development Journalism; Water Problem of 90s

---

1. Professor of Communications, Faculty of Communication Sciences, University of Allameh Tabataba'i, Tehran, Iran (Corresponding Author)

✉ Khaniki@atu.ac.ir

2. Assistant Professor of Communications, Faculty of Communication Sciences, University of Allameh Tabataba'i, Tehran, Iran

3. PhD in Communication Sciences, Faculty of Communication Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

INTRODUCTION

Iran faces many environmental issues such as water scarcity. According to the Falkenmark indicator which is being used to measure water scarcity, Iran is experiencing "water stress". The UN index also indicates a "severe water crisis" in Iran and that future prediction is not promising. According to the Climatological Research Institute, Iran's water stress will continue (Climatological Research Institute, 2017, 14-20).

Researches indicate that people rely more on the media to comprehend environmental issues, but information is constructed on "media-based reality" (Castarchini, 2014, 214). In other words, media construct "social reality" by explaining and interpreting information. In this way, the media add some elements to the main information and shape it based on expectations from power centers or some groups. Therefore, as Pezzullo and Cox mentioned, the environmental communication serves "constitutive" function. In other word, language and other symbols shape our understanding of the reality of environmental issues (Cox et al., 2017, 34-35).

In recent years, various discourses on Iran's water problem have emerged, with some finding their way into the mass media, while discursive formations of Iran's water problem in mainstream newspapers are unspecified. So, this study aims to analyze the discourse formation on water problem in mainstream newspapers.

PURPOSE

The main purpose of this article is to analyze the discourse formations on Iran's water problem in 4 mainstream newspapers. The purpose is not to identify the discourse evolution of the water issue. Similarly, the historical discourse analysis approach is not followed in this study.

METHODOLOGY

In order to achieve the study's goals, critical discourse analysis has been applied. The population of this study is all materials related to Iran's water problem that were published in "Iran", "Shargh", "Donyaye Eghtesad" and "Keyhan" newspapers between 2011 and 2020.

In this study, 22 samples were selected by the purposive non-random sampling method. Finally, a combination of Fairclough and Van Dijk's approaches were used to analyze newspaper contents.

FINDINGS

"Shargh" offers two different discursive formations on the water problem. According to the dominant one, macro policies and a wrong approach to

development led to this problem. This discourse emphasizes that, the solution to the water problem in Iran is "changes in policies and production structures" and "adaptation to the nature". The second discourse, on the other hand, is marginal one, reducing the cause of the water problem to actions taken during Ahmadijad's presidency. In this discourse, the solution is also reduced to saving.

In the discursive formation of "Iran" newspaper, macro-structures (Iran's political economy, individualism) led to people's consumerism and by this means created a crisis. Furthermore, the government had nothing to do with the creation of these structures. In this discourse, people should "save" water to solve the problem and the state should "make optimal use of water" and "increase the price of water." "Iran" newspaper belongs to the state and its discourse is aimed at removing responsibility from the government and making its role in creating the crisis invisible.

In the discursive formation of "Donyaye Eghtesad" newspaper, a combination of factors (water ownership system, politicians, people and officials) caused the crisis, and increasing the water price is considered as a solution. This newspaper belongs to a private sector and supports a "competitive economy". The way the water issue is formulated in this newspaper is in line with its policy. It seems that changing the economic system and creating a water market, are motivations for publishing articles related to the water crisis. This discourse supports the market ideology and naturalizes it.

In the discursive formation of "Kayhan" newspaper, the water crisis is not taken into account. In addition, it says that the "water shortage" is caused by drought and the Ministry of Energy is considered as a problem solving. "Kayhan" reduces water crisis to drought. In this way, social problems, politics and the exercise of power become invisible.

CONCLUSION

Discursive formations on the water problem in "Iran" and "Kayhan" newspapers can be considered as development journalism, which is a dependent one. Furthermore, in this type of journalism, the media serves the government.

Discursive formations of "Iran" and "Kayhan" newspapers are a kind of support for the modernization paradigm, which emphasizes on economic growth and technological development. It is believed that the modernization paradigm has had consequences such as water scarcity, while discursive formations of "Iran" and "Kayhan" newspapers blame people for creating the water problem.

In addition, reducing the water problem to scarcity caused by drought in "Kayhan" indicates that the state has not raised the water problem as it should have

done. However, to solve any problem, one must first acknowledge it. In fact, this may be a major obstacle to solving the water problem and make public opinion confused.

NOVELTY

Although Iran's water problem has been widely researched, studies on construction of this issue in the media are still needed. The novelty of this study comes from how it sheds light on discursive formations of the water problem in Iran's mainstream newspapers.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Volume 14
Issue 1
Winter 2022

BIBLIOGRAPHY

- Ameli, S., Bicharanlou, A., Bahar, M., Gholami, F. (2019). The Conceptual Model of Water Communication; The Potentialities of Communication to Manage Water Crisis in Iran. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 11(3), 171-199. doi: 10.22035/isih.2020.3515.3719
- Anderson, A, G. (2014). *Media, environment and the network society*. London: Palgrave Macmillan.
- Asa Berger, A. (2016). Tahlil goftemān-e Kārbordi [Applied discourse analysis: popular culture, media, and everyday life] (H. Pāyande, Trans.). Tehrān, Iran: Morvārid. (Original work published 2016)
- Badiei, N., & Gandi, H. (2004). Ruznāme negāri-ye novin [Modern Journalism] Tehran, Iran: Allameh Tabataba'i University.
- Banda, F. (2015). Introduction: A conceptual framework for media as sustainable development in *Teaching journalism for sustainable development*, France: UNESCO Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233878>
- Bavadam, L. (2010). Environmental stories among the most challenging. In *The Green Pen: Environmental Journalism in India and South Asia*. India: SAGE Publishing.
- Castrechini, A., Pol, E., & Guàrdia-Olmos, J. (2014). Media representations of environmental issues: From scientific to political discourse. *European Review of Applied Psychology*, 64(5), 213–220. doi:10.1016/j.erap.2014.08.003
- Climatological Research Institute (2017). *Āškārsāzi, arzyābi-ye asarāt va čēšmandāz-e taghīr-e eqīm dar Irān tey-ye qarn-e bist-o yekom* [Detecting, evaluating the effects and prospects of climate change in Iran during the 21st century]. Climatological Research Institute.
- Cox, R., & Pezzullo, Ph C. (2017). *Environmental communication and the public sphere (Forth Edition)*. SAGE.
- Domatob, J. K., & Hall, S. W. (1983). Development journalism in black Africa. *Gazette* (Leiden, Netherlands), 31(1), 9–33. doi:10.1177/001654928303100102
- Doostan, R. (1394) Tahlili bar xošksāli-hāye Iran dar nim qarne gozašte [Analysis of the Iran droughts in the Past half century]. *Journal of Climate Research*.6(23-24), 1-18.
- Fairclough, N. (2000). *Tahlil-e enteḡādi-ye goftemān* [Critical discourse analysis] (A team of Translators, Trans.). Tehrān, Iran: Bureau of Media Studies and Planing.
- Fairclough, N., & Wodak, R. (1997). Critical discourse analysis. In *Discourse as Social Interaction: Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, T. A. Van Dijk (Ed.) Vol.2. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Farzaneh, M., Bagheri, A., & Ramezani Ghavamabadi, M. (2017). Institutional origins of crisis in groundwater resources management in Iran. *Economics Research*, 17(64), 57-94. doi: 10.22054/joer.2017.7668

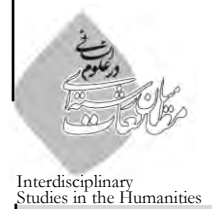
Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

- Flick, U. (2013). *Darāmadi bar tahqiq-e keyfi* [An introduction to qualitative research] (H. Jalili, Trans.). Tehran, Iran: Našr-e Ney.
- Friedman, S. M. (2015). The changing face of environmental journalism in the United States in *The Routledge Handbook of Environment and Communication*, Hansen, A, and Cox, R, (Eds). Routledge.
- Hannigan, J. (2006). *Jāmešenāsiy-ye mohitezist* [Environmental sociology]. Tehran, Iran: Tehran University.
- Hansen, A. (2017). Media Representation: Environment. *The International Encyclopedia of Media Effects*, 1–12. doi:10.1002/9781118783764.wbieme0148
- Hussein, H. (2016). *An analysis of the discourse of water scarcity and hydropolitical dynamics in the case of Jordan*. (Unpublished doctoral dissertation), School of International Development, University of East Anglia (UEA), Norwich, England.
- Iran Newspaper (Nov. 22, 2016). The Deputy Minister of Energy announced: 10% increase in household electricity tariffs from August 2016]. Iran Newspaper, 6365, Reterived from <https://www.magiran.com/article/3469314>
- ISNA (1395). Matne kāmele Barnāme va xat-e Maš-ye dolate Ruhani. ISNA News Agency. Retrieved from: <https://www.isna.ir>
- Kalyango, Y., Hanusch, F., Ramaprasad, J., Skjerdal, T., Hasim, M. S., Muchtar, N., ... Kamara, S. B. (2016). Journalists' development journalism role perceptions. *Journalism Studies*, 18(5), 576–594. doi:10.1080/1461670x.2016.1254060
- Kashi, G. (2008). *Tahlil-e goftemān- birun az hezār tu-ye teorihā* [Discourse Analysis out of Labyrinth of Theories]. *Rasaneh Quarterly*, 19(1), 187-194.
- Khaniki, H. (2019). Soxan-e avval in *motāle'e va arzyābi-ye ab'ād-e ejtemae'i, farhangi, resāne-ai va ravānšenānxti-ye seylābha-ye 1398*. [The first word. In Study and evaluation of social, cultural, media and psychological dimensions of 2019 floods]. Tehran, Iran: Retrived from <https://nfr.ut.ac.ir/file/download/page/1618661384-social-working-group.pdf>
- Khaniki, H., & Mousavi, S. (2019). Representation of Iran's water issue in newspapers; content analysis of Iran, Sharq, Donyā-ye Eghtesād and Keyhān from 2012 to 2019. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 11(4), 167-199. doi: 10.22035/isih.2020.3654.3835
- Lindlof, T. R. (2018) *Ravešhā-ye tahqiq-e keyfi dar ulum-e ertebātāt* [Qualitative Communication Research Method]. (A. Guivian, Trans.).Tehran, Iran: Hamšahri. (Original work published 2011)
- Linton, J.I. (2007). *What is Water? The History and Crisis of a Modern Abstraction* (Unpublished doctoral dissertation). Department of Geography and Environmental Studies, Carleton University, Ottawa, Canada.
- Mahmudpour, A. (2011). *Raveš tahqiq-e keyfi (Vol. 1)* [Qualitative reseach method (1)]. Tehran, Iran: Jāme'ešenāsān.

- Melkote, S. R., & Steeves, H. L. (2009). Ertebātāt-e Towse'e dar jahān-e sevvom [Communication for development in the third worldtheory and practice for empowerment]. (Sh, A. Bahrampour, Trans). Tehran, Iran: Institute for Social and Cultural Studies. (Original work published 2001).
- Mohammadi, B. (2011). Darāmadi bar Raveš tahqiq-e keyfi [An introduction to quslitative research] Tehran, Iran: Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Nowruzī, L. (2017). *Pušeše āb dar barnāmeha-ye televezion: tahlil mohtavā-ye keifi-ye barnāmeḥā-ye marbot be āb dar šabake do simā jomhuri-ye eslāmi-ye Irān dar se māhe-ye tābestāne 1396* [The Media coverage of water issues: Qualitative content analysis of water-related TV programs in IRIB TV Channel 2] (M.A. Thesis). Allameh Tabātāba'ī University, Faculty of Communication Sciences, Tehrān, Irān.
- Ogan, C. L. (1982). Development Journalism/Communication: The Status of the Concept. *Gazette* (Leiden, Netherlands), 29(1-2), 3–13. doi:10.1177/001654928202900101
- Rademakers, L. (2004). *Examining the handbooks on environmental journalism: A qualitative document analysis and response to the Literature*. (Master thesis), University of South Florida, Florida, United States.
- Radhika, M. (2015). Journalism and sustainable development. In *Teaching journalism for sustainable development*, France: UNESCO. Retrived from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233878>
- Shah, H. (2008). Development Journalism. In *The International Encyclopedia of Communication*. doi:10.1002/9781405186407.wbiecd031
- Widdowson, H. G. (2016). *Tahlil-e goftemān [Discourse analysis]*. (N. Ilqami & N. Davari Trans). Tehran, Iran: Enteshārāt-e Jāme'ešenāsān.

Abstract

صورت‌بندی‌های گفتمانی مسئله آب ایران در روزنامه‌های سراسری دهه ۹۰

هادی خانیکی^{۱*}، زرین زردار^۲، سیده‌ثریا موسوی^۳

دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۱۷؛ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۱۱

چکیده

در سال‌های گذشته، شاهد نزاع گفتمانی بر سر معنابخشی به مسئله آب و راه‌حل‌های آن بوده‌ایم و رسانه‌های جمعی از عرصه‌های این نزاع بوده‌اند. اما بر ساخت‌های مختلفی که در این رسانه‌ها از مسئله ارائه شده، نامعلوم است. مقاله پیش رو، به‌طور خاص بر روزنامه‌های سراسری تمرکز کرده و درصدد پاسخ به این پرسش است که گفتمان‌های مسئله آب ایران در روزنامه‌های سراسری دهه ۹۰ چگونه صورت‌بندی شده‌اند. به این منظور با روش تحلیل گفتمان انتقادی مطالب ۴ روزنامه سراسری طی ۹ سال (از ۱۳۹۰/۱/۱ تا ۱۳۹۸/۱۲/۲۹) بررسی شده‌اند. طبق یافته‌ها، در گفتمان غالب روزنامه شرق سیاست‌های کلان و رویکرد نادرست توسعه بحران را ایجاد کرده است. این گفتمان راه‌حل را تغییر سیاست‌ها و ساختارهای تولید و سازگاری با طبیعت قلمداد می‌کند. در گفتمان روزنامه ایران، ساختارهای کلان (اقتصاد سیاسی ایران، فردگرایی) سبب مصرف‌گرایی مردم شده‌اند و به این طریق بحران را ایجاد کرده‌اند. این گفتمان در خدمت رؤیت‌ناپذیر ساختن نقش دولت در ایجاد بحران است. در گفتمان روزنامه دنیای اقتصاد ترکیبی از عوامل (نظام مالکیت دولتی آب، سیاست‌مداران، مردم و مسئولان) بحران را ایجاد کرده است. افزایش قیمت آب راهکاری است که این روزنامه برای حل بحران پیشنهاد می‌دهد. در گفتمان روزنامه کیهان، بحرانی بودن آب، حذف شده است. بنابراین، در صورت‌بندی گفتمانی روزنامه‌های ایران و کیهان، مشکلات مربوط به آب ناشی از سیاست‌ها و اعمال قدرت نیست. این نوع صورت‌بندی گفتمانی را می‌توان محصول روزنامه‌نگاری توسعه‌ای دانست. در مقابل، ابعاد گسترده‌تری از مسئله آب در روزنامه‌های مستقل‌تر شرق و دنیای اقتصاد رؤیت‌پذیر شده است.

کلیدواژه‌ها: تحلیل گفتمان انتقادی، روزنامه‌نگاری محیط‌زیست، روزنامه‌نگاری توسعه

۱. استاد علوم ارتباطات، دانشکده علوم ارتباطات، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Khaniki@atu.ac.ir ✉

۲. استادیار علوم ارتباطات، دانشکده علوم ارتباطات، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

۳. دکتری علوم ارتباطات، دانشکده علوم ارتباطات، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

۱. مقدمه

ایران از گذشته‌ای دور سودای توسعه در سر داشته و امروز با مسائل محیط‌زیستی متعددی نظیر کمبود آب، مواجه است. طبق شاخص‌ها، وضع آب در ایران مساعد نیست. برپایه شاخص فالکن مارک، ایران دچار «تنش آبی» است. شاخص سازمان ملل نیز بیانگر «بحران شدید آبی» ایران است. پیش‌بینی آینده نیز امیدوارکننده نیست. طبق گزارش پژوهشکده اقلیم‌شناسی، تنش آبی ایران، کماکان ادامه خواهد داشت (پژوهشکده اقلیم‌شناسی، ۱۳۹۶، ۲۰-۱۴).

کمبود آب و سیاست‌های اخذ شده در رابطه با آن، تا کنون پیامدهای بسیاری به دنبال داشته است؛ از جمله تنش‌های اجتماعی آب که از نمونه‌های آن می‌توان به تنش‌های سال ۱۳۹۵ در شهر بلداجی، اعتراضات کشاورزان اصفهان در سال ۱۳۹۶ و تنش‌های استان خوزستان در تابستان ۱۳۹۷ و ۱۴۰۰ اشاره کرد. البته، پیامد کمبود آب در تنش‌های اجتماعی خلاصه نمی‌شود و این مسئله پیامدهای اقتصادی اجتماعی دیگری نیز همچون مهاجرت، کاهش درآمد کشاورزان و بیکاری به دنبال دارد. افزون‌براین، به اعتقاد عاملی و همکاران، این احتمال وجود دارد که مسائل محیط‌زیست و به‌طور ویژه مسائل حوزه آب بر مسائل سیاسی منطبق شوند و مشکلات سیاسی اجتماعی متعددی را ایجاد کنند (عاملی، بیچرانلو، بهار و غلامی، ۱۳۹۸، ۱۹۵).

امروز، شمار اندیشمندانی که مسائل محیط‌زیست را صرفاً طبیعی و فنی قلمداد نمی‌کنند، بیش از گذشته است. هانیگان معتقد است در اوایل دهه ۱۹۶۰ بیشتر محققان محیط‌زیست در بررسی مسائل رویکرد «واقع‌گرایانه» را در پیش می‌گرفتند، اما مخالفان این دیدگاه مسائل محیط‌زیست را محصول تعریف و نوعی برساخت اجتماعی می‌دانستند (هانیگان، ۱۳۹۲، مقدمه). وی بر این باور است که مسائل محیط‌زیست صرفاً طبیعی و مهندسی نیستند. به عبارت روشن‌تر، او سیاست‌ها و کنش‌های محیط‌زیست را ناشی از تسلط انگاره‌های گفتمانی قلمداد می‌کند (هانیگان، ۱۳۹۲، ۵۹).

افزون‌براین، اجماع تحقیقات موجود درباره ادراک مسائل محیط‌زیست جهانی بر این است که چنین مشکلاتی، به‌طور عمده انتزاعی تلقی می‌شوند و فهم آنها در سطح فردی

دشوار است. مردم به اطلاعاتی که اساساً از رسانه‌هایی نظیر روزنامه‌ها، تلویزیون و رادیو توزیع می‌شود، وابسته‌اند، اما اطلاعاتی که به آنان می‌رسد، واقعیت ساختاری و مبتنی بر رسانه^۱ است (کسترچینی، و گاردیا-اوه‌موس^۲، ۲۰۱۴، ۲۱۴). در واقع، یکی از کارکردهای رسانه‌ها باید اطلاع‌رسانی وقایع، رویدادها و تحولات جامعه و هشدار مخاطرات باشد. رسانه‌ها باید میانجی افراد، گروه‌ها، جوامع و نهادها باشند، اما با توضیح و تفسیر اطلاعات «واقعیت اجتماعی» را برساخت می‌کنند. به این ترتیب که برخی از عناصر را به اطلاعات اصلی می‌افزایند و اطلاعات را مطابق نیازها یا انتظارات مراکز قدرت یا برخی گروه‌ها شکل می‌دهند. بنابراین، می‌توان با پزولو و کاکس^۳ هم‌نظر بود که یکی از کارکردهای ارتباطات محیط‌زیست برساخت‌گر بودن آن است. یعنی، زبان و نمادهای دیگر به درک ما از واقعیت و ماهیت مسائل محیط‌زیست شکل می‌دهند (کاکس و پزولو، ۲۰۱۷، ۳۵-۳۴). اهمیت این امر را نمی‌توان نادیده انگاشت. زیرا از این منظر، گفتمان است که چیزهای مهم را برمی‌گزیند و افراد را در روابط سلطه وارد می‌کند.

در سال‌های گذشته شاهد نزاع گفتمانی بر سر معنابخشی به مسئله آب و راه‌حل‌های آن بوده‌ایم و رسانه‌های جمعی یکی از عرصه‌های این نزاع بوده‌اند. اما برساخت‌های مختلفی که در این رسانه‌ها از مسئله ارائه شده، نامعلوم است. لازم است این نکته را در نظر داشت که هر گفتمان کنش‌ها و پیامدهای ویژه‌ای را به دنبال دارد. به‌طور مثال، پیامد احتمالی نسبت دادن مسئله آب به مصرف بیش از حد در بخش شرب، کنترل مصرف آب در این بخش است. بنابراین، می‌توان ادعا کرد کنش‌ها و مطالباتی که گفتمان‌های مختلف ایجاد می‌کنند، بر مسیر حرکت جامعه به سمت انفعال، نزاع و ... تأثیر خواهد گذاشت. از این رو، شناخت صورت‌بندی‌های گفتمانی ارائه شده از مسئله آب در رسانه‌ها ضروری است. با وجود اهمیت مسئله آب، پژوهش‌های بسیار اندکی در حوزه رسانه و آب انجام شده است و هنوز خلأ در این زمینه احساس می‌شود. این موضوع مختص ایران نیست. به‌طور

1. media-based reality
2. Castrechini & Guàrdia-Olmos
3. Pezzullo & Cox

کلی، از دهه ۱۹۶۰ به بعد است که پژوهش‌ها متوجه بازنمایی رسانه‌ای از مسائل محیط‌زیست شده است (هنسن^۱، ۲۰۱۷، ۱). مقاله پیش رو، به طور خاص بر روزنامه‌های سراسری تمرکز کرده و درصدد پاسخ به این پرسش است که گفتمان‌های مسئله آب ایران در روزنامه‌های سراسری دهه ۹۰ چگونه صورت‌بندی شده‌اند. هدف این نوشتار، شناخت تحول گفتمانی مسئله آب در دوره مورد بررسی نیست. افزون‌براین، رویکرد تحلیل گفتمان تاریخی در این پژوهش دنبال نشده است.

۲. پیشینه پژوهش

بررسی پژوهش‌های داخلی نشان می‌دهد که تاکنون تحقیقات بسیار اندکی درباره نحوه پوشش مسئله آب در رسانه‌ها انجام شده است. بیشتر این پژوهش‌ها در دهه ۱۳۹۰ نگاشته شده‌اند. بنابراین، بررسی نحوه پوشش رسانه‌ها از موضوعات مربوط به آب ایران عمر چندانی ندارد و این خود بیانگر نیاز به تحقیقات بیشتر است. چند پژوهش داخلی به بساخت بحران آب در رسانه‌ها توجه کرده‌اند که در ادامه به آنها اشاره می‌کنیم.

پژوهش‌های خارجی نزدیک به موضوع این مقاله را در دو گروه می‌توان جای داد. یکی از آنها (حسین^۲، ۲۰۱۶) به طور ویژه به بررسی گفتمان آب می‌پردازد. دسته دیگر نحوه پوشش مسائل مربوط به آب را در مطبوعات بررسی می‌کنند. بیشتر این پژوهش‌ها با روش تحلیل محتوای کمی انجام شده‌اند. در این مقاله، از مرور پژوهش‌های گروه دوم صرف‌نظر و پژوهش مرتبط‌تر به موضوع را بررسی می‌کنیم.

مرور پیشینه نشان می‌دهد تا کنون تحقیقی انجام نشده است که درصدد شناخت گفتمان‌های ارائه شده از آب در روزنامه‌ها باشد. مقاله پیش‌رو درصدد پر کردن این شکاف است. غلامی در رساله دکتری خود با عنوان «اینترنت و ارتباطات محیط‌زیست: مطالعه بساخت مسئله آب ایران در رسانه‌های اجتماعی»، به دنبال پاسخ به این سؤال است که رسانه‌های اجتماعی بحران آب را در چه چارچوب‌هایی تعریف می‌کنند؟ او به این منظور،

1. Hansen
2. Hussein

صفحات توئیت ۳۰ روزنامه‌نگار و کنشگر محیط‌زیست را طی ۱۲ دی ۱۳۹۵ تا ۱۵ خرداد ۱۳۹۸ با روش تحلیل چارچوب و نقد رتوریک‌ی زایشی فوس تحلیل کرده است. همچنین، تصاویر مربوط به بحران آب را در ۱۹ کانال تلگرامی مرتبط، طی فروردین ۱۳۹۶ تا دی ۱۳۹۷ بررسی کرده است. بر پایه یافته‌ها «روزنامه‌نگاران و کنشگران محیط‌زیست در توئیت و تلگرام بحران آب را بر مبنای چارچوب‌های کلان توسعه‌پایدار، محیط‌زیست‌گرایی، اقتصاد سیاسی آب، عدالت محیط‌زیست، اکوفمینیسم، امنیت محیط‌زیست و معنویت‌گرایی محیط‌زیست چارچوب‌بندی کرده‌اند». تحلیل رتوریک نشان می‌دهد «راهبردهای اقناعی انتقالی منفی» نظیر ترس و خشم بیش از راهبردهای دیگر برای اقناع مخاطب به کار رفته‌اند. «راهبردهای اقناعی و رتوریک‌ی دیگر شامل طنز، بیان استعاری، حل مسئله، مقایسه و اعتبار منبع بوده است» (غلامی، ۱۳۹۸).

تحقیقی که بیش از پژوهش‌های دیگر به موضوع این مقاله نزدیک است، پایان‌نامه کارشناسی ارشد نوروزی با عنوان «پوشش آب در برنامه‌های تلویزیون - تحلیل محتوای کیفی برنامه‌های مربوط به آب در شبکه دو سیما جمهوری اسلامی ایران در سه ماهه تابستان ۱۳۹۶» است. این مقاله به شکل منسجم و عمیق و با رویکردی کیفی برنامه‌های مربوط به آب تلویزیون را واکاوی کرده است. نوروزی روش تحلیل محتوای کیفی و رویکرد نشانه‌شناختی را به کار برده و از الگوی سه‌گانه جان فیسک استفاده کرده تا پیام‌های آشکار و پنهان برنامه‌ها را بازشناسد. طبق نتایج این تحقیق، تلویزیون به‌طور عمیق به بحران آب توجه نکرده و «مسئله بحران آب را حذف کرده است» (نوروزی، ۱۳۹۶، ۸). همچنین، در برنامه‌های مورد بررسی، آب مسئله‌ای فردی در نظر گرفته شده و مصرف خانگی مقصر بحران نشان داده شده است. در این برنامه‌ها طبیعت و اقلیم عامل مسلط پیدایی بحران فرض شده‌اند. افزون‌براین، «محتوای برنامه‌ها محافظه‌کارانه است» (نوروزی، ۱۳۹۶، ۱۵۸-۱۵۹). طبق یافته‌ها، برنامه‌های بررسی شده به‌طور سطحی و مقطعی به بحران پرداخته‌اند. راه‌حل‌های مقابله با بحران نیز به‌طور سطحی بررسی شده است. در نتیجه این برنامه‌ها، علاوه بر اینکه به حل بحران کمک نمی‌کند، بر پیچیدگی و وخامت آن می‌افزاید (نوروزی، ۱۳۹۶، ۱۵۹-۱۵۷).

خانیک‌ی و موسوی در مقاله‌ای با عنوان «بازنمایی مسئله آب ایران در روزنامه‌ها- تحلیل محتوای «ایران»، «شرق»، «دنیای اقتصاد»، و «کیهان» از سال ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۷» به دنبال شناخت بازنمایی مسئله آب ایران در روزنامه‌های سراسری‌اند. برای دستیابی به این هدف، با روش تحلیل محتوای کمی، مطالب چهار روزنامه سراسری را طی هفت سال (از ۱۳۹۱/۱/۱ تا ۱۳۹۷/۱۲/۲۹) بررسی کرده‌اند. طبق یافته‌ها «عوامل طبیعی» برجسته‌ترین علت مسئله آب در روزنامه‌های مورد بررسی است، دیدگاه مسئولان بیش از دیدگاه مردم برجسته شده، و «مطالب منتشر شده با دیدگاه‌های دولتی هماهنگ است». همچنین، در مطالب این روزنامه‌ها، وظیفه حل مسئله آب بیشتر بر عهده دولت است و نقش مردم به صرفه جویی محدود شده است. (خانیک‌ی و موسوی، ۱۳۹۸، ۱۶۷).

حسین^۱ (۲۰۱۶، ۲-۱) در رساله دکتری خود با عنوان «تحلیل گفتمان کمبود آب و پویایی هیدروپولیتیک در مورد اردن» گفتمان کمبود آب اردن را بررسی می‌کند. او نخست، در صدد است روایت‌ها و خرده‌روایت‌های گفتمان آب را شناسایی و مشخص کند چه کسی، چه روایتی را می‌سازد و چه کسی آن را بازتولید و اجرا می‌کند. محقق در این رساله بر عناصر تشکیل‌دهنده گفتمان و تأثیرات استقرار گفتمان بر انتخاب‌های خط‌مشی^۲ تمرکز می‌کند. بنابراین، در مرحله دوم پژوهش خود اثرات استقرار گفتمان «کمبود آب» را می‌کاود. همچنین، راه‌حل‌های در نظر گرفته شده و کنار گذاشته شده توسط این گفتمان را در راهبرد ملی آب تحلیل می‌کند. در نهایت، اثرات استقرار گفتمان بر حکمرانی فرامرزی آب را می‌کاود. بر پایه نتایج، گفتمان مسلط کمبود آب از دو روایت تشکیل شده است: ناکافی بودن آب و سوءمدیریت آب. روایت ناکافی بودن آب عواملی مانند طبیعت، مهاجران، کشورهای همسایه را از دلایل کمبود آب برمی‌شمارد. تأکید این روایت بر عوامل خارج از کنترل و مسئولیت دولت اردن است. به نظر محقق کنشگران دولت محور این روایت را ساخته‌اند تا راه‌حل‌های مبتنی بر عرضه و حفظ وضع موجود را پیش بکشند.

1. Hussein

2. Policy

روایت دوم، سوءمدیریت آب است که بر عوامل سوءمدیریت منابع آب به عنوان دلایل کمبود آب تأکید می‌کند. سازمان‌های بین‌المللی این گفتمان را بسط می‌دهند تا راه‌حل‌های تقاضامحور آب را مطرح کنند و وضع موجود و تخصیص منابع آب را که ناکارآمد و ناپایدار است، به چالش بکشند. راه‌حلی که این روایت مطرح می‌کند از نظر سیاسی هزینه زیادی دارد (حسین، ۲۰۱۶، ۲-۱). روایت دوم مسلط نیست، بنابراین تأثیر زیادی بر خط‌مشی‌ها ندارد. اما، روایت مسلط و اصلی ناکافی بودن آب است (حسین، ۲۰۱۶، vi-vii).

۳. مرور نظری و مفهومی

در این بخش نظریه گفتمان فرکلاف و مفاهیم تحلیل گفتمان انتقادی، روزنامه‌نگاری محیط‌زیست و روزنامه‌نگاری توسعه را مرور می‌کنیم.

۳-۱. تحلیل گفتمان انتقادی

تحلیل گفتمان انتقادی به بررسی نسبت بین زبان و قدرت و ایدئولوژی می‌پردازد. فرکلاف در کتاب زبان و قدرت این روش را ترکیبی از سه چیز می‌داند: تحلیل متن؛ تحلیل فرایندهای تولید، مصرف و توزیع متن؛ و تحلیل اجتماعی، فرهنگی رخداد گفتمانی به عنوان یک کل (اعم از مصاحبه، مقاله علمی یا مکالمه). او بر این نظر است که رویکردهای غیرانتقادی به شیوه‌های شکل‌گیری اجتماعی اعمال گفتمانی یا تأثیرات اجتماعی آن‌ها توجهی ندارند و صرفاً ساختار و کارکرد اعمال گفتمانی را توصیف می‌کنند. در مقابل، تحلیل انتقادی به رباط بین زبان و قدرت، ایدئولوژی و فرایندهای ایدئولوژیک در گفتمان توجه می‌کند (فرکلاف، ۱۳۷۹، ۱۲). بنابراین، تحلیل گفتمان انتقادی، هنگام بررسی متن به روابط و مناسبات قدرت و ایدئولوژی توجه می‌کند و متفاوت از تحلیل‌های کیفی دیگر است. تحلیل گفتمان انتقادی درصدد است تا ارتباط بین زبان و فرایندهای اجتماعی را نشان دهد.

یکی از اهداف تحلیل گفتمان انتقادی بررسی قدرت است. افرادی که به‌طور انحصاری به امکاناتی نظیر ثروت و دانش دسترسی دارند، به جایگاهی ویژه در جامعه دست می‌یابند و بر فرودستان مسلط می‌شوند. هدف تحلیل گفتمان انتقادی نشان دادن روابط اجتماعی

موجود در متن است که قابلیت بازتولید حیات اجتماعی را دارد. این که متن چه جهانی را خلق می‌کند و زبان به کار رفته در آن به دنبال استمرار چه نابرابری و در پی حفظ منافع چه کسانی است. از این منظر، زبان ابزاری ایدئولوژیک است که با هدف کنترل اجتماعی و سلطه به کار می‌رود (میشین و مایر، ۲۰۴، ۲۰۱۲ به نقل از آسابرگر، ۱۳۹۸، ۲۶۲-۲۶۱). بررسی ایدئولوژی نیز در تحلیل گفتمان انتقادی جایگاهی ویژه دارد. در واقع، دیدگاه پژوهشگران تحلیل گفتمان انتقادی به گفتمان متفاوت از دیگران است. این گروه از محققان، به اثرپذیری متون از ایدئولوژی‌ها و باورهای اجتماعی توجه می‌کنند. در تحلیل گفتمان انتقادی «گفتمان شامل انواع سبک‌های کلامی، شیوه‌های فکری نهادینه شده و رسوم اجتماعی است». به این ترتیب، تولیدکنندگان متن افرادی مستقل نیستند، زیرا به طور همزمان بازتاب‌دهنده جامعه گفتمانی خود و متأثر از عوامل اجتماعی‌اند. هدف از تحلیل گفتمان انتقادی کشف تعصبات اعتقادی در متون است. این تحلیل از آن لحاظ فعالیتی انتقادی است که باورهای بدیهی را به چالش می‌کشد (ویدوسن، ۱۳۹۵، ۱۱۲).

پژوهشگران تحلیل گفتمان انتقادی به عناصر زبانی گزینش شده در متن حساس‌اند و می‌خواهند ارتباط آن را با مناسبات قدرت نشان دهند. البته، ممکن است که حتی نویسنده متن مدعی باشد که هیچ هدفی از گزینش عناصر زبانی متن نداشته است. ویدوسن بر این نظر است که در این حالت، شاید بتوان گفت که عبارتی خاص به طور ناخودآگاه انتخاب شده است. یعنی احتمال دارد نویسنده از مقاصد ایدئولوژیکی پنهان متن ناآگاه باشد. احتمالاً خوانندگان نیز از تأثیر تلقینی متونی که می‌خوانند بی‌خبرند. طرفداران تحلیل گفتمان انتقادی، ناآگاهانه بودن این انتخاب‌ها را دلیلی برای نیاز به تحلیل انتقادی می‌دانند. هدف نهایی این تحلیل‌ها نیز آشکار ساختن تأثیرات ایدئولوژیکی متون ناخودآگاه کاربران ناآگاه زبان است (ویدوسن، ۱۳۹۵، ۱۱۳-۱۱۲).

۲-۳. نظریه گفتمان فرکلاف

فرکلاف از برجسته‌ترین نظریه‌پردازان تحلیل گفتمان انتقادی است. او چارچوب مدنظر خود را متأثر از محققانی نظیر آلتوسر، گرامشی، هابرماس و فوکو مطرح می‌کند. در چارچوب مدنظر او، متن را نمی‌توان مجزا از بافت‌های اجتماعی گسترده‌تر آن تحلیل کرد.

فرکلاف بر این نظر است که قدرت را می‌توان از طریق گفتمان و زبان به دست آورد. او ادعا می‌کند که استفاده از رویکردی ایدئولوژیک به مخاطب می‌تواند نوع قدرت را از اجباری به رضایت قدرت تغییر دهد (فرکلاف^۱، ۱۹۸۹، ۳۴-۳۳). فرکلاف به رابطه بین ایدئولوژی و حفظ قدرت توجه می‌کند و در تحلیل رابطه گفتمان با قدرت، نقشی ویژه برای بررسی ایدئولوژی قائل است. او بر این نظر است که گفتمان به‌طور اجتماعی شکل می‌گیرد. بنابراین، ایدئولوژی ممکن است با تولید یا بازتولید قدرت اعمال شده بر گروه‌های خاصی از جامعه بر کردارهای گفتمان تأثیر بگذارد. در بیشتر جوامع مدرن، قدرت از طریق ایدئولوژی کسب و اعمال می‌شود. از آنجا که زبان رایج‌ترین شکل رفتار اجتماعی است، با گفتمان پیوند می‌خورد (فرکلاف و وداک^۲، ۱۹۹۷، ۲۰۱).

فرکلاف از گفتمان رسانه‌های جمعی نیز سخن به میان می‌آورد و آن را از دو جنبه، متفاوت از گفتمان رو در رو در نظر می‌گیرد. به نظر او تفاوت نخست این دو گفتمان این است که گفتمان رسانه یک‌طرفه است. تفاوت دوم، نبود امکان بازخورد سریع در گفتمان رسانه‌ای است. با توجه به این ویژگی‌ها، در گفتمان رسانه‌ای قدرت تولیدکننده برای اعمال قدرت بر مصرف‌کننده افزایش می‌یابد. فرکلاف بر این نظر است که روابط قدرت وضع شده در گفتمان رسانه آشکار نیست. در گفتمان رسانه، تولیدکنندگان با قدرت تولیدی که در دست دارند، تعیین می‌کنند چه چیز در پیام گنجانده و چه چیز از آن کنار گذاشته شود و رویدادها چگونه بازنمایی شوند. در واقع، رسانه‌های جمعی به‌طور ضمنی و از طریق گفتمان قدرت را بر مصرف‌کنندگان اعمال می‌کنند (فرکلاف، ۱۹۸۹، ۵۱-۴۲).

۳-۳. روزنامه‌نگاری محیط‌زیست

روزنامه‌نگاری محیط‌زیست شاخه‌ای از ارتباطات محیط‌زیست است که به تولید و توزیع اخبار و اطلاعات مربوط به طبیعت و تعامل انسان با آن می‌پردازد. کاکس و پزولو^۳ بر این نظرند که اگر ارتباطات محیط‌زیست را به تعریفی ساده نظیر «انتقال اطلاعات درباره

1. Fairclough
2. Wodak
3. Cox & Pezzullo

موضوعات گسترده محیط‌زیست» محدود کنیم، گمراه‌کننده است. به همین دلیل، او برای ارتباطات محیط‌زیست دو کارکرد در نظر می‌گیرد. در کارکرد نخست به عمل‌گرا بودن آن اشاره می‌کند. در این کارکرد ارتباطات محیط‌زیست به حل مسائل محیط‌زیست، آموزش، ترغیب، هشدار و نظایر آن می‌پردازد. کارکرد دوم، برساخت‌گرا^۱ بودن ارتباطات محیط‌زیست است. منظور از آن، نقشی است که زبان و نمادهای دیگر در شکل‌دهی به درک ما از واقعیت و ماهیت مسائل محیط‌زیست دارند. به نظر کاکس، با این دو کارکرد است که ارتباطات محیط‌زیست به درک ما از محیط طبیعی و رابطه ما با آن شکل می‌دهد (کاکس و پزولو، ۲۰۱۷، ۳۴-۳۵). با توجه به این کارکرد است که صاحبان قدرت، اطلاعات را دستکاری می‌کنند تا به اهداف خود دست یابند. به اعتقاد اندرسون^۲، رسانه‌ها و فرایندهای ارتباطی هسته شیوه‌ای‌اند که در آن جریان‌های اطلاعاتی به نفع قدرت‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مدیریت و دستکاری می‌شوند (اندرسون، ۲۰۱۴، ۳).

مسائل محیط‌زیست با گذر زمان متنوع شده و شیوه پوشش رسانه‌ای این مسائل نیز دگرگون شده است. رد‌میکرز می‌نویسد: «روزنامه‌نگاری محیط‌زیست حوزه‌ای پیچیده شده که چیزی بیش از محیط‌زیست را در بر می‌گیرد. بیشتر، سیاست، اقتصاد، و مسائل اجتماعی [در آن] نقش دارند» (رد‌میکرز^۳، ۲۰۰۴، ۱۵-۱۴).

معمولاً مسائل محیط‌زیست تا زمانی که به مرحله بحرانی نرسند، مغفول می‌مانند. مطالب محیط‌زیست ممکن است چندان بر سیاست‌گذاری‌ها تأثیر نداشته باشند، اما می‌توانند در ایجاد آگاهی مردم نقش داشته باشند. باوآدام^۴ معتقد است روزنامه‌نگاران محیط‌زیست باید از گزارشگری صرف و تعاریف مقبول آن فراتر بروند و وقایع را پیش‌بینی کنند. روزنامه‌نگار محیط‌زیست، باید به موضوع‌هایی بپردازد که به آن‌ها توجه نشده یا نمی‌شود. روزنامه‌نگاری محیط‌زیست، خنثی نیست، بلکه استانداردها و معیارهای خود را دارد؛ روزنامه‌نگاران محیط‌زیست باید مراقب باشند که سیاست‌گذاران، قانون‌گذاران،

1. constitutive
2. Anderson
3. Rademakers
4. Bavadam

شهروندان و دیگران در حفاظت و بقای محیط‌زیست جدی باشند. به نظر باوادم در حال حاضر روزنامه‌نگاران در مبارزات محیط‌زیست خود به جای آنکه پیش‌گیرانه عمل کنند واکنشی عمل می‌کنند (باوادم، ۲۰۱۰، ۹-۳).

در مجموع، باید در نظر داشت که روزنامه‌نگاری محیط‌زیست، بی‌طرف نیست. یکی از وظایف روزنامه‌نگاران محیط‌زیست توجه به این است که آیا کنشگران مختلف در راستای نگهداری از محیط‌زیست می‌کوشند یا نه. در روزنامه‌نگاری محیط‌زیست پرداختن به مشکلات محیط‌زیستی در حال ظهور مقدم است. افزون‌براین، تأکید بر این است که روزنامه‌نگاران به موضوع‌هایی بپردازند که کمتر به آنها توجه شده است.

۳-۴. روزنامه‌نگاری توسعه

روزنامه‌نگاری توسعه به این نکته اشاره دارد که توسعه هدفی معتبر است و رسانه باید در جهت تحقق آن عمل کند (دماتب و هال^۱، ۱۹۸۹، ۳). روزنامه‌نگاری توسعه جانبدارانه است، یعنی می‌خواهد با حمایت از تغییرات اجتماعی وضع موجود را تغییر دهد. البته، این تغییر باید به سمت توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی هدایت شود. از این منظر، کارکنان رسانه، در راستای منافع جامعه خدمت می‌کنند و به‌طور فعالانه‌ای در فرایند توسعه دخالت دارند (کالیانگو و همکاران^۲، ۲۰۱۷، ۵۷۹).

روزنامه‌نگاری توسعه بحث‌های بسیاری را برانگیخته و به شیوه‌های متفاوتی به کار گرفته شده است. در واقع، معنا و کاربرد آن در زمینه‌های خاص در نزد واضعان و منتقدان این مفهوم به‌درستی مشخص نیست. اگان بر این نظر است که ترس و بدبینی زیادی دربارهٔ انگیزه‌های کاربرد این روزنامه‌نگاری وجود دارد (اگان^۳، ۱۹۸۲، ۳). در واقع، اندکی پس از گسترش مفهوم روزنامه‌نگاری توسعه، حکومت‌ها آن را برای توجیه کنترل خود بر رسانه‌های جمعی به کار بردند. این اختصاص‌سازی «روزنامه‌نگاری توسعه‌ای»^۴ نامیده می‌شود. روزنامه‌نگاری توسعه‌ای غیرانتقادی است و برای دستیابی به اهداف توسعه از

1. Domatob & Hall
2. Kalyango, et. al.
3. Ogan
4. developmental journalism

حکومت حمایت می‌کند. منتقدان روزنامه‌نگاری توسعه‌ای معتقدند این نوع روزنامه‌نگاری دست حکومت‌ها را برای کنترل مطبوعات باز می‌گذارد (شاه، ۲۰۰۸، ۲). روزنامه‌نگاری توسعه‌ای، عینی و مستقل از دولت نیست، در این حالت، کارکنان رسانه در خدمت دولت‌اند. کالیانگو و همکاران بر این نظرند که در رسانه‌های دولتی که کنترل نهادینه شده است، روزنامه‌نگاران بیشتر محتمل است که در راستای روزنامه‌نگاری توسعه‌ای اجتماعی شوند یا به اجبار در این چارچوب عمل کنند (کالیانگو و همکاران، ۲۰۱۷، ۵۸۹-۵۷۷). بنابراین روزنامه‌نگاری توسعه‌ای بیشتر در جهت تأمین منافع دولت عمل می‌کند.

اگان بر این باور است که روزنامه‌نگاری توسعه شامل ارزیابی انتقادی برنامه‌های توسعه و اثرات آن است. این نوع روزنامه‌نگاری مستلزم مستقل بودن رسانه‌های جمعی از دولت است (اگان، ۱۹۸۹، ۱۰). روزنامه‌نگاری توسعه فقط به معنای پوشش اخبار مثبت مربوط نیست، بلکه گزارش شکست، فعالیت‌ها و برنامه‌های ناموفق نیز خبرهای توسعه محسوب می‌شوند. به عبارت روشن‌تر، خبرهای توسعه نباید مشابه بولتن روابط عمومی سازمان‌های دولتی و غیردولتی باشند (بدیعی و قندی، ۱۳۸۳، ۴۲۵).

به‌طور کلی، در روزنامه‌نگاری توسعه روزنامه‌نگاران به‌طور جانبدارانه از توسعه حمایت می‌کنند. این مفهوم نخست با هدف ارزیابی انتقادی برنامه‌های توسعه و در نظر گرفتن نیازهای مردم شکل گرفت. اما به‌مرور، به دستاویزی برای حکومت‌های اقتدارطلب تبدیل شد تا به این وسیله کنترل خود بر رسانه‌های جمعی را توجیه کنند. برخی از محققان این شیوه از روزنامه‌نگاری را روزنامه‌نگاری توسعه‌ای می‌نامند تا آن را از روزنامه‌نگاری توسعه متمایز کنند.

۴. روش تحقیق

در این مقاله، از روش تحلیل گفتمان انتقادی استفاده شده است. تحلیل گفتمان روشی کیفی است. تحقیق کیفی اصولاً بر پارادایم تفسیرگرایی-برساخت‌گرایی اجتماعی مبتنی است. فلیک ذهنیت محقق و مطالعه‌شوندگان را جزئی از فرایند تحقیق کیفی در نظر می‌گیرد (فلیک، ۱۳۹۲، ۸۱).

برای بررسی مطالب روزنامه‌ها از تلفیق رویکرد فرکلاف و ون‌دایک استفاده شده است. به این ترتیب که طبق الگوی فرکلاف هر یک از نمونه‌های معرف، در سطوح توصیف، تفسیر و تبیین تحلیل شدند. در مرحله توصیف از جدولی برای استخراج اطلاعات استفاده شد که برخی از عناصر آن (پیش فرض، قطب‌بندی، واژگان مثبت و منفی، کنایه و نقل قول) برگرفته از الگوی ون‌دایک و عناصر دیگر (استعاره، جملات معلوم و مجهول) برگرفته از الگوی فرکلاف بود. افزون‌براین، با توجه به موضوع تحقیق مفاهیم مربوط به مسئله آب (علل، راه‌حل‌ها، مقصر) نیز در جدول گنجانده شده بود.

در مرحله تفسیر، با استفاده از الگوی فرکلاف ظاهر و معنای کلام، معانی ضمنی، دلالت‌های متن و انسجام موضوعی آن را بررسی و سپس، معنای محوری متن را مشخص کردیم. مرحله تبیین با توجه به الگوی فرکلاف (عوامل اجتماعی و ایدئولوژی‌ها) انجام شد. در این مرحله، متن‌ها با توجه به اطلاعات حاصل از مراحل توصیف و تفسیر و پاسخ به دو پرسش تحلیل شدند: ۱. عوامل اجتماعی: چه نوعی از روابط قدرت در سطوح گوناگون نهادی، اجتماعی و موقعیتی در شکل دادن به این گفتمان مؤثر است. ۲. ایدئولوژی: چه عناصری از دانش زمینه‌ای که مورد استفاده واقع شده‌اند، ویژگی‌های ایدئولوژیک دارند؟

به‌منظور دستیابی به هدف تحقیق، مطالب چهار روزنامه سراسری طی ۹ سال (از ۱۳۹۰/۱/۱ تا ۱۳۹۸/۱۲/۲۹) بررسی شده‌اند. جامعه آماری این پژوهش تمام مطالبی است که در این دوره زمانی با مضمون مسئله آب ایران در روزنامه‌های دنیای اقتصاد، ایران، شرق و کیهان چاپ شده است.^۱

تحقیقات پیشین نشان می‌دهد بین رویدادهای طبیعی نظیر خشکسالی و پوشش مطالب آب ارتباط وجود دارد. «بر پایه داده‌های بارش ماهانه در دوره ۵۰ ساله (از ۱۹۶۱ تا ۲۰۱۰). در اواخر دهه ۹۰ و کل دهه ۲۰۰۰، شدیدترین و بیشترین توالی خشکسالی» در ایران رخ داده است (دوستان، ۱۳۹۴، ۲). به همین دلیل، دهه ۹۰ را برگزیده‌ایم. دلیل دیگر گزینش بازه زمانی تحقیق این است که به نظر متخصصان توجه رسانه‌ها به مسئله آب در این دوره افزایش یافته است.

۱. روزنامه شرق از ۱۳۹۱/۷/۵ تا ۱۳۹۱/۱۰/۱۱ توقیف بوده است.

از بین روزنامه‌های سیاسی از هر گرایش یک روزنامه را برگزیده‌ایم. روزنامه «شرق» به این دلیل انتخاب شده که متعلق به اصلاح‌طلبان است، روزنامه کیهان، به دلیل اینکه سرآمد طیف محافظه‌کار است، انتخاب شد و روزنامه ایران به دلیل اینکه متعلق به دولت است. از بین روزنامه‌های اقتصادی نیز روزنامه «دنیای اقتصاد» را برگزیده‌ایم که متعلق به بخش خصوصی است و به‌طور خاص به مسئله آب توجه کرده بود.

در این مقاله، روش نمونه‌گیری غیرتصادفی هدفمند به کار رفته است. برای انتخاب نمونه‌ها در مرحله نخست تمام مطالبی که به‌طور خاص به مسئله آب ایران مربوط بودند، گزینش شدند و مطالب مربوط به مسئله جهانی آب یا مسائل آب در شهرها یا استان‌های خاص، از تحقیق کنار گذاشته شدند. در نهایت، پس از بررسی، دسته‌بندی و مطالعه عمیق تمام مطالب، ۲۲ نمونه معرف، انتخاب و تحلیل شدند. اطلاعات مربوط به نمونه‌های معرف به شرح جدول شماره (۱) است:

جدول ۱. اطلاعات مربوط به نمونه‌های معرف

ردیف	عنوان	نویسنده / منبع خبر	روزنامه	تاریخ
۱	بحران آب و فرصت‌سوزی تاریخی	فاطمه ظفرنژاد	شرق	۱۳۹۳/۵/۲۵
۲	کدام دشمن؛ بحران آب	علی شمس اردکانی	شرق	۱۳۹۷/۵/۲۵
۳	ریشه‌های بحران آب در ایران	امین علیزاده	شرق	۱۳۹۵/۴/۲۳
۴	عبسی کلاتری: آب را به بلای نفت مبتلا کرده‌ایم	وحید صابری	شرق	۱۳۹۴/۲/۷
۵	بحران آب و جامعه کوتاه‌مدت	صادق زیباکلام	شرق	۱۳۹۴/۳/۲۱
۶	برف بارید، کمبود آب باقی است	علی باقری	شرق	۹۶/۱۱/۱۵
۷	آتش بر جان آب	قاسم تقی‌زاده خامسی	شرق	۱۳۹۵/۵/۵
۸	گنج نهفته در صرفه‌جویی مصرف آب	سید حمید احمدی	شرق	۱۳۹۳/۶/۴
۹	کم‌آبی و صرفه‌جویی بی‌هدف	حامد منصوری	شرق	۱۳۹۳/۶/۴
۱۰	داستان اینکه چه شد آب تمام شد، قطره قطره آب می‌شویم از خشکسالی	جبار رحمانی	ایران	۱۳۹۷/۲/۲۶
۱۱	جامعه ایران به آب‌گشی ادامه می‌دهد؛ بحران آب، چشمه حوشان ناهنجاری‌های اجتماعی	رضا فرخی	ایران	۱۳۹۴/۷/۱
۱۲	ارتقای بهره‌وری آب رویکرد دولت در بخش کشاورزی	سهیلا یادگاری	ایران	۱۳۹۵/۱/۴
۱۳	مصرف بی‌رویه آب بقای تمدن ایران را تهدید می‌کند؛ پیام قیمت آب به مردم این است که هر چه می‌توانید بیشتر مصرف کنید!	حمید چیت‌چیان، وزیر نیرو	ایران	۱۳۹۵/۵/۶

ردیف	عنوان	نویسنده / منبع خبر	روزنامه	تاریخ
۱۴	آب طی ۲۰ سال به بحران قرن ایران بدل شد	عطیه لواف	ایران	۱۳۹۶/۷/۱۶
۱۵	از تیول‌داری مدرن تا بحران آب	مرتضی کاظمی	دنیای اقتصاد	۱۳۹۵/۴/۳۱
۱۶	آب بی‌تکرار، تکرار بی‌آبی	گروه گزارش	دنیای اقتصاد	۱۳۹۵/۷/۲۷
۱۷	بحران آب یا بحران مدیریتی	محمدصادق حمیدیان جهرمی	دنیای اقتصاد	۱۳۹۵/۹/۱
۱۸	بحران آب، خطرناک‌تر از مناقشه هسته‌ای	محسن رنایی	دنیای اقتصاد	۱۳۹۴/۷/۷
۱۹	بحران آب به مردم ارتباطی ندارد	بیژن فرهنگ دره‌شوری	دنیای اقتصاد	۱۳۹۳/۱۲/۲۱
۲۰	تأثیر فرهنگ و اخلاق بر مدیریت آب و بحران آبی کشور	محمد علایی	دنیای اقتصاد	۱۳۹۳/۰۵/۱۴
۲۱	بحران کم‌آبی را جدی بگیریم (بخش نخست) - زنگ خطر بحران کمبود آب!	فریده شریفی	روزنامه کیهان	۱۳۹۵/۰۸/۱۴
۲۲	نگاهی به بحران جدی خشکسالی و کمبود آب در ایران؛ سرزمین تشنه باران - بخش اول	گروه گزارش	کیهان	۱۳۹۳/۸/۵

روش‌های متنوعی برای ارزیابی یافته‌ها و نتایج پژوهش‌های کیفی طراحی شده است. که هریک از آنها با روش تحقیق کیفی ویژه‌ای متناسب است. مفاهیم اعتبار و روایی در پژوهش‌های کیفی به معنایی متفاوت از روش کمی به کار می‌روند. به نظر محمدپور ماهیت پژوهش‌های کیفی غیراثبات‌گرایانه است. به همین دلیل، در این دسته از پژوهش‌ها معمولاً از مفاهیم رایج اعتبار و روایی در تحقیق کمی دوری می‌شود (محمدپور، ۱۳۹۰، ۱۰۷-۷۸).

پژوهشگر کیفی باید نحوه گردآوری داده‌ها را به خوانندگان توضیح دهد و نشان دهد که داده‌ها ساختگی نیستند و با دقت لازم گردآوری شده‌اند. به عبارت روشن‌تر، باید به خوانندگان نشان دهد که چرا باید به داده‌های پژوهش او اطمینان کنند (محمدی، ۱۳۹۰، ۱۳۹). به این منظور در این جزئیات روش‌شناختی تحقیق جامعه آماری، روش نمونه‌گیری اطلاعات نمونه‌های معرف و الگوی استفاده شده برای تحلیل را بیان کرده‌ایم.

لیندلف^۱ معتقد است که پایایی در پژوهش‌های کیفی دغدغه مهمی نیست. زیرا پیش‌فرض تفسیرگرایان این است که واقعیت متنوع و متغیر است. «اگر معانی و دنیای اجتماعی مدام در حال تغییر است، بنابراین، تکرار نتایج از طریق ارزیابی‌های مستقل نه مفید و نه ممکن خواهد بود» (لیندلف، ۱۳۹۷، ۳۳۰).

1. Lindlof

۵. یافته‌ها

با توجه به حجم زیاد تحلیل‌های ۲۲ نمونه معرف این پژوهش، در این بخش، نخست یک نمونه از تحلیل‌ها (نمونه شماره ۱۵) را به طور کامل، شرح می‌دهیم. در ادامه معانی محوری حاصل از تحلیل نمونه‌های معرف را به تفکیک هر روزنامه بیان می‌کنیم. در نهایت، گفتمان‌های ارائه شده از مسئله آب ایران را توضیح می‌دهیم.

جدول ۲. مشخصات نمونه- از تیول‌داری مدرن تا بحران آب

واژگان مثبت	واقعی
واژگان منفی	غیرواقعی و ارزان، ناچیز، تقریباً رایگان، ارزان‌تر از بهای واقعی، کمتر از هزینه تمام شده
افراد، نهادها و فعالیت‌های مثبت	کارشناسان و متخصصان اقتصادی، کارشناسان
افراد، نهادها و فعالیت‌های منفی	چاه‌ها، تیول‌داری مدرن، دولت (حاکمیت)، قیمت ارزان آب و برق، سیاست‌گذاران، کشاورزان و خرده‌کشاورزان
کنایه	چاه‌های غیرمجاز جان زمین را مکیده‌اند.
استعاره	گشاده‌دستی
جملات مجهول	آب به بهایی غیرواقعی و ارزان به کشاورزان عرضه و مصرف (اسراف) شده است. تصور این بوده اگر برق و آب ارزان در اختیار کشاورزان باشد به عدالت اجتماعی کمک می‌شود.
جملات معلوم	کشاورزان با استفاده از برق با بهایی تقریباً رایگان، محصولاتی ارزان ارائه کرده‌اند. / دولت با کمک کشاورزان با احداث کیلومترها شبکه برق به استحصال آب همت گمارده‌اند، اما آب... را... هدر داده‌اند. / کشاورزان... آب و برق را تقریباً رایگان استفاده کردند. / کشاورزان از ارزان‌ترین برق در مقایسه با سایر مصرف‌کنندگان استفاده کرده‌اند. / کشاورزان در مقایسه با سایر مصرف‌کنندگان قیمتی ناچیز برای استحصال آب پرداخت کرده‌اند. / کارشناسان اقتصادی در دو دهه بارها تذکر داده‌اند / کارشناسان و متخصصان در این سال‌ها تحلیل‌های زیادی ارائه کرده‌اند / کارشناسان اقتصادی در دو دهه بارها تذکر داده‌اند. / دولت‌ها مالکیت آب و مسئولیت قیمت‌گذاری را برعهده گرفته‌اند. / دولت‌ها پول «دیگری» را برای «دیگری» خرج کرده‌اند. / دولت‌ها خود را مالک محیط‌زیست ندانند وگرنه آن را به بهایی ناچیز می‌فروشد.
استناد	میلتون فریدمن، وزیر نیرو، کارشناسان اقتصادی، کارشناسان و متخصصان
قطب‌بندی	کشاورزان و مصرف‌کنندگان - دولت‌ها

واژگان مثبت	واقعی
پیش فرض	نظام اقتصادی حاکم بر ایران بر عملکرد آن اثر گذاشته است. قیمت ارزان آب مصرف آن را افزایش می دهد. علت ارزان بودن بهای آب این است که دولت مسئول قیمت گذاری آن است. اگر دولت خود را مالک آب نداند، آن را ارزان نمی فروشد. قیمت ارزان آب و برق سبب هدر دادن آب شده است. با توجه به کاهش سرانه آب تجدیدپذیر، باید تصمیمی جدی برای افزایش قیمت آب اخذ شود.
مفاهیم مسئله آب علل	چاه ها، دولتی (حاکمیتی) بودن مالکیت و توزیع آب قیمت ارزان آب، قیمت ارزان برق، سیاست گذاران
راه حل ها	مالکیت آب دولتی نباشد. افزایش قیمت آب
مقصر کیست/ چیست؟	نظام اقتصادی تیول داری و قیمت ارزان آب و برق

منبع: مرتضی کاظمی، روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۳۹۵/۴/۳۱

۱-۵. تفسیر نمونه: ظاهر و معنای کلام

کاظمی (۱۳۹۵) واژه مثبت «واقعی» را برای افزایش قیمت آب و برق به کار برده است. بر اساس معنای ضمنی این واژه، قیمت فعلی کاذب است. همچنین، با به کار بردن «واقعی» به جای «افزایش»، افزایش قیمت پنهان می شود. این سرمقاله روزنامه دنیای اقتصاد، مسئله آب را از منظر اقتصادی آن بررسی می کند. به همین دلیل، انبوهی از واژگان اقتصادی در این متن به کار رفته است: «تیول داری، عملکرد مناسب، مرکانتیلیستی، سوداگرانه، تیول داری مدرن، درآمد، تیول دار، ساز و کارهای اقتصادی، هزینه حداقل و منفعت حداکثر، رایگان، عواید، مالک، بها، محصولات، بهره‌وری، ارزان، گران، قیمت، بازار».

به نظر می رسد نویسنده با کاربرد واژگان «طی دو دهه» و «اوایل انقلاب» در پی آن است که افزایش مصرف آب را به قیمت کم آن نسبت دهد. زیرا در اوایل انقلاب است که «قانون توزیع عادلانه آب» به تصویب می رسد. استنادهای متن، در خدمت علمی جلوه دادن گفتمان آن است. همچنین، نویسنده در قسمتی به «بازدیدهای» خود استناد می کند تا هدر رفتن آب در بخش کشاورزی را واقعی جلوه دهد.

۲-۵. انسجام موضوعی

کاظمی (۱۳۹۵) در سرمقاله «منابع آب در حال نابودی است»، در نخستین پاره معنایی وضع موجود منابع آب ایران را بیان می کند. به نظر نویسنده، نابودی منابع در سال های اخیر

صورت گرفته است. کاظمی این سؤال را مطرح می‌کند که چرا اوضاع آب این طور شده است. در واقع، این سرمقاله به این پرسش پاسخ خواهد داد. کنشگر اصلی برخی از جملات این بخش حذف شده‌اند. با توجه به قرائن متن، حذف کنشگر با هدف ایجاد سؤال است نه پنهان ساختن کنشگران اصلی. او در این سرمقاله اشاره می‌کند که «دولت‌ها مالکیت آب و مسئولیت قیمت‌گذاری را برعهده گرفته‌اند، در نتیجه آب به بهایی ارزان به کشاورزان عرضه و مصرف (اسراف) شده است» به این ترتیب او به پرسش که در بخش‌های آغازین متن مطرح کرده، پاسخ داده است. به نظر نویسنده، گفتمانی «چالش‌برانگیز» نظام اقتصادی ایران را با عنوان «تیول‌داری مدرن» توصیف می‌کند. کاظمی با کمک این گفتمان ادعا می‌کند، دلیل بحران آب این است که حاکمیت، مالکیت و قیمت‌گذاری آن را برعهده گرفته است. در نتیجه، قیمت آب در ایران ارزان شده است. پیش فرض او این است که قیمت ارزان آب دلیل اسراف آن است. در واقع، این فرض پنهان که «دلیل بحران آب اسراف و عرضه ارزان آن است» در این استدلال نهفته است.

کاظمی (۱۳۹۵) در قسمتی از این سرمقاله می‌نویسد: «این روزها با توصیف نظام اقتصادی ایران تحت‌عنوان نظام «مرکانتیلیستی» یا «سوداگرانه» یا عنوان جدیدتر «تیول‌داری مدرن»، نکته مهمی درباره ساختار اقتصاد ایران برجسته شده است». اشاره او به سرمقاله «عبور از اقتصاد تیول‌داری» به سردبیری علی میرزاخانی در روزنامه دنیای اقتصاد است که در ۸ تیر ۱۳۹۵ منتشر شده است.

مفاهیم تیول و تیول‌دار در این بخش از متن، معنا می‌شوند. همچنین، نویسنده مفهوم دولت را معادل تمام بخش‌های حاکمیت در نظر می‌گیرد. به نظر او، دلیل عمیق‌تر شدن روزافزون بحران آب در ایران مالکیت دولتی آن است. بر اساس پیش‌فرض نویسنده، آب ارزان است و در بخش کشاورزی اسراف می‌شود. کاظمی در این پاره معنایی «در تیول‌داری مدرن دولت نه دل‌نگران پولی است که خرج می‌شود و نه نگران چیزی که کسب می‌شود» شیوه‌های خرج کردن پول را از نظر فریدمن توضیح می‌دهد. به نظر نویسنده در تیول‌داری مدرن دولت نگران از دست رفتن منابع و بازده اقتصادی آنها نیست و باید این شیوه را تغییر داد. طبق یکی از معانی ضمنی این پاره معنایی، دولت محیط‌زیست را به بهایی ناچیز می‌فروشد.

پاره معنایی پیشین به منزله مقدمه‌ای است که نویسنده با کمک آن می‌خواهد این بخش از متن را بیان کند: «چاه‌های آب کشاورزان با تشویق سیاست‌گذاران آب را مکیده‌اند». طبق این بخش از متن، کشاورزان به دلیل قیمت ارزان برق، آب را با قیمت کمی از چاه بیرون می‌کشند، اما با آبیاری غرقابی آب را هدر می‌دهند. معنای ضمنی این پاره معنایی این است که کشاورزان از کار خود آگاهی ندارند و سیاست‌گذاران این وضع را ایجاد کرده‌اند.

منظور کاظمی از این پاره معنایی «برق برای کشاورزان و صنعتگران» «بسیار ارزان‌تر از بهای واقعی آن بوده است» این است که مصرف برق یک حلقه چاه بیشتر از یک کارخانه است، اما قیمت آب برای کشاورزی ارزان‌تر است. او به یارانه‌ای که به کشاورزان تعلق می‌گیرد اعتراض دارد. به همین دلیل قیمت برق را در بخش کشاورزی، با بخش صنعتی و خانگی و تجاری مقایسه می‌کند. به نظر می‌رسد با این مقایسه در پی آن است که قیمت برق کشاورزان اندک و غیرمنصفانه به نظر برسد.

بر اساس این جمله از متن «آب و برق ارزانی که دولت در اختیار مصرف‌کنندگان قرار داده، مصرف را افزایش داده است»، هدف دولت از عرضه ارزان برق و آب به کشاورزان کمک به عدالت بوده است، اما این تصور اشتباه، استحصال آب را افزایش داده است. طبق معنای ضمنی این بخش، قیمت‌گذاری سیاسی آب و سیاست خودکفایی اشتباه بوده است. نویسنده با ارائه آماری که وزیر نیرو ارائه داده، روند کاهش سرانه آب تجدیدپذیر را بیان می‌کند. پیش فرض او این است که دولت با کاهش سرانه تجدیدپذیر باید برای «جلوگیری از گشاده‌دستی و اسراف» تصمیمی جدی اتخاذ می‌کرد، اما چنین نشده است. منظور او از گشاده‌دستی قیمت ارزان آب و برق مصرف‌کنندگان است.

کاظمی (۱۳۹۵) در این قسمت با استناد به وزیر نیرو، سرانه آب تجدیدپذیر را در اوایل انقلاب با سال ۱۳۹۳ مقایسه می‌کند. این مقایسه حاوی این معنای ضمنی است که تنش آبی ایران نتیجه افزایش مصرف است و این افزایش مصرف بعد از انقلاب رخ داده است. برای بهبود اوضاع محیط‌زیست، قیمت آب و برق باید افزایش یابد: کاظمی در پایان سرمقاله، بحث خود را جمع‌بندی می‌کند. جان کلام متن در این اپیزود بیان می‌شود «افزایش قیمت آب تنها راه حل است».

کازمی در این سرمقاله نابودی منابع آب را به نظام اقتصادی ایران ارتباط می‌دهد و با بیان نظر فریدمن درباره شیوه‌های خرج کردن، می‌کوشد ادعای خود را علمی جلوه دهد. به نظر او، دولت آب را که مال خودش نیست، برای دیگری خرج می‌کند و نگران بهره‌وری آن نیست. طبق جملات معلوم این متن، دولت‌ها در مالکیت و قیمت‌گذاری آب نقش دارند و کشاورزان از مزایای این قیمت‌گذاری بهره‌جسته‌اند.

کازمی در قسمتی از متن، مفهوم دولت را معادل تمام بخش‌های حاکمیت در نظر می‌گیرد، اما در بخش‌های مختلف متن از واژه «دولت» استفاده می‌کند. با این‌گزینه و جایگزینی، نقش قوه مجریه و دولت‌های مختلف در قیمت‌گذاری آب و «گشاده‌دستی و دست و دلبازی» آن بیشتر از بخش‌های دیگر حاکمیت (مجلس، سیاست‌های کلان و...) به چشم می‌آید و بخش‌های حاکمیتی دیگر کمتر رؤیت‌پذیر می‌شوند.

افزون‌براین، طبق تعریف تیول‌داری در متن، حکومت به دلیل نظام اقتصادی مالکیت را به دست می‌گیرد، اما در قسمت‌های مختلف متن، نقش «نظام اقتصادی» در قیمت‌گذاری آب حذف و نقش دولت در این زمینه برجسته شده است.

یکی از تناقض‌های این متن این است که قیمت‌گذاری آب را ناشی از نظام اقتصادی یا تیول‌داری مدرن جلوه می‌دهد، اما هنگام ارائه راهکار از بیان مستقیم تغییر نظام اقتصادی می‌پرهیزد و به این جمله اکتفا می‌کند «بنابراین باید به مکانیسمی فکر کرد که دولت‌ها خود را مالک محیط زیست ندانند وگرنه آن را به بهایی ناچیز می‌فروشند». می‌توان یکی از انگیزه‌های پنهان متن را تغییر نظام اقتصادی دانست.

آب در گفتمان این متن، نوعی سرمایه و کالاست. یکی از ایدئولوژی‌های پنهان در متن را می‌توان اقتصاد آزاد دانست. افزون‌براین، چاپ این مطلب را در روزنامه‌ی دنیای اقتصاد که روزنامه‌ای متعلق به بخش خصوصی است، می‌توان تلاشی برای ایجاد مطالبه برای تغییر نظام اقتصادی و حرکت آن به سمت بازار آزاد تلقی کرد.

این متن در سال ۱۳۹۵ و در زمان دولت یازدهم منتشر شده است. پیش‌فرض اصلی این سرمقاله (قیمت ارزان آب مصرف آن را افزایش می‌دهد) و درخواست آن مبنی بر «واقعی» شدن قیمت آب مطابق با بخش‌هایی از برنامه‌ی دولت یازدهم است:

با وجود محدودیت منابع، مصارف با شتاب زیادی در حال گسترش است. این نبود تعادل، منجر به فرسایش و تخریب منابع ارزشمند و راهبردی آب، خاک و انرژی و تخریب زیست بوم شده است. یکی از دلایل این مصرف بی‌رویه (که رکورددار جهانی است) ارزانی منابع و قیمت‌های ارزان داخلی است. اگر بهره‌برداران قیمت‌های واقعی آب مصرفی یا خاک تخریبی را بپردازند، ضمن رقابتی شدن تولید با کاهش مصرف و مهار تخریب پاسخ می‌دهند. حرکت هوشمندانه به طرف بازار آب و حرکت به سوی واقعی‌سازی قیمت آب در کشور قدم اول است (ایسنا، ۱۳۹۲).

طبق این برنامه است که «واقعی‌سازی قیمت حامل‌های انرژی ... باید در دستور کار قرار گیرد». به دنبال آن، در مرداد سال ۹۵، حدود یک ماه پس از انتشار این مطلب، مراحل از فاز دوم هدفمندی یارانه‌ها عملی می‌شود و قیمت برق افزایش می‌یابد: محمودی قائم مقام وزیر نیرو ... معتقد است مطابق قانون هدفمندی افزایش تعرفه برق می‌بایست سالانه ۲۰ درصد باشد. درحالی‌که، سال گذشته این افزایش تعرفه اصلاً اتفاق نیفتاد و امسال هم از میانه‌های سال و در حدود نصف افزایش مجاز تعرفه یعنی در حدود ۱۰ درصد اعمال شده است (روزنامه ایران، ۱۳۹۵، ۵).

بنابراین، می‌توان این متن را در راستای تسهیل سیاست افزایش قیمت برق دانست. شاید به همین دلیل است که کاظمی از میان علل مختلفی که برای بحران آب برشمرده می‌شود، «چاه» را برگزیده تا بتواند نقش پایین بودن قیمت آب و برق را در افزایش مصرف آب نشان دهد. او می‌نویسد: «قیمت ارزان برق کشاورزان، بهره‌وری را کاهش و مصرف آب را افزایش داده است». همچنین، در قسمتی از متن با این ایده که آب و برق ارزان به خودکفایی و توسعه کمک می‌کند، مخالف است.

کاظمی در قسمت‌های پایانی متن، به نقل از وزیر نیرو، آمار سرانه آب تجدیدشونده در اوایل انقلاب را با سال ۱۳۹۳ مقایسه می‌کند تا تنش آبی کشور را نشان دهد. اما هنگام اشاره به بهای برق کشاورزی، قیمت‌های سال ۱۳۷۳ را بیان می‌کند که طبق آن بهای آب کشاورزی «فقط عدد دو و نیم ریال به ازای هر کیلووات ساعت» بوده است. به این ترتیب قیمت آب بسیار ناچیز به نظر می‌رسد. اما در هیچ قسمتی از متن، قیمت‌های آب و برق در

گذشته با قیمت فعلی آن مقایسه نمی‌شود. در نتیجه این آمارها «مصرف (اسراف)» بیشتر از «گشاده‌دستی» رؤیت‌پذیر می‌شود. در نهایت، افزایش قیمت آب راه‌حل انحصاری بحران آب جلوه داده می‌شود.

معانی محوری متون روزنامه شرق را در چهار مضمون کلی می‌توان جای داد: تغییر سیاست‌گذاری‌ها، تغییر نظام اقتصادی، صرفه‌جویی، توسعه پایدار. این معانی بدین شرح است: «بحران آب از ۶۰ سال پیش و با نگاه غلط به توسعه شکل گرفت، اشتباهات گذشته نباید تکرار شوند. باید راه‌حلی بوم‌سازگار برای برون‌رفت از بحران یافت. همه چیز در گرو تغییر سیاست‌گذاری‌های کلان کشور است. کمبود آب ناشی از کاربری غیر اقتصادی آن و رعایت نشدن حقایق داخلی و بین‌المللی است. باید باور کنیم که در بحث نیازهای اساسی کشاورزی نمی‌توانیم به خودکفایی برسیم. بزرگ‌ترین مسئله امروز ما آب است، اما هنوز هیچ سیاستی در زمینه آب نداریم. راهبرد اساسی کاهش مصرف آب تغییر در ساختارهای تولید اقتصادی کشور است. اوضاع آب در ۸ سال ریاست جمهوری احمدی‌نژاد بحرانی شد، صرفه‌جویی کنید. برای برون‌رفت از بحران آب باید فرهنگ غنی و اصیل صرفه‌جویی را احیا کرد. راه‌حل بحران صرفه‌جویی در بخش کشاورزی است و نه شرب که به این منظور باید دستگاه‌های ذی‌ربط راندمان کشاورزی را افزایش دهند».

معانی محوری متون روزنامه ایران را در سه دسته کلی می‌توان جای داد: ۱. نسبت دادن مسئولیت ایجاد و حل مسئله آب به مردم؛ ۲. تبلیغ اقدامات دولت در زمینه کاهش مصرف آب؛ ۳. زمان‌بر دانستن حل بحران. این معانی بدین شرح است: اقتصاد سیاسی ایران شخصیت نوکسیه را ایجاد کرده که به غارت منابع مشغول است، جامعه باید به فکر نجات خود باشد، مردم باید حرکت را آغاز کنند و به تغییر سیاست‌گذاران امید نداشته باشند/ فردگرایی نسل جوان جانی آب است و صرفه‌جویی مشکل کم‌آبی را حل می‌کند/ اقدامات دولت یازدهم برای استفاده بهینه از آب بی‌نظیر است و به این منظور از روش‌های آبیاری نوین و بالا بردن راندمان مصرف آب استفاده می‌کند. برای حل بحران آب باید قیمت آب را افزایش داد/ بحران آب طی دهه‌های اخیر شکل گرفته و یک شبه حل نخواهد شد.

معانی محوری متون روزنامه‌دنیای اقتصاد بدین شرح است: افزایش قیمت آب تنها راه‌حل است. / بحران بی‌آبی را خود ما [مردم و مسئولان] ایجاد کرده‌ایم. / ضایعات کشاورزی به دلیل ضعف مدیریتی، آب را می‌بلعد. / سیاستمداران با خطاهای فاحش ما را به بحران رسانده‌اند و حالا هم انگشت اتهام را به سوی جامعه گرفته‌اند، به جای آنکه بر اصلاحات در سطوح بنیادین و زیرین فرهنگی تأکید کنیم که بسیار زمان‌بر و دیر اثر است، باید اصلاحات را به سرعت از سطوح بالاتر یعنی از مدیریت و از تخصیص منابع آغاز کنیم. [افزایش قیمت آب] / سیستم فاسد مدیریت آب مسئول بحران است. / انحصار دولت در مدیریت و مالکیت آب، بحران آب و هزاران فساد و تباهی در پی دارد و پایین نگه داشتن بهای آن با یارانه، تشویق برای اسراف بیشتر آب است. این موارد را می‌توان در این جمله خلاصه کرد: مدیریت، سیاستمداران و مالکیت دولتی آب بحران را ایجاد کرده است.

معانی محوری مطالب روزنامه کیهان در دو دسته جای می‌گیرد: ۱. اشاره به نقش صرفه‌جویی و اقدامات فنی در جلوگیری از ایجاد بحران؛ و ۲. نقد کارکرد وزارت نیرو. این معانی محوری بدین شرح است: با صرفه‌جویی، احداث سد و آبخیزداری می‌توان از بحرانی شدن اوضاع جلوگیری کرد. / خشکسالی امسال بسیار شدید است و وزارت نیرو اقدام مفیدی برای آن انجام نداده است.

نحوه صورت‌بندی گفتمانی مسئله آب ایران در روزنامه‌های بررسی شده به تفکیک روزنامه به شرح زیر است:

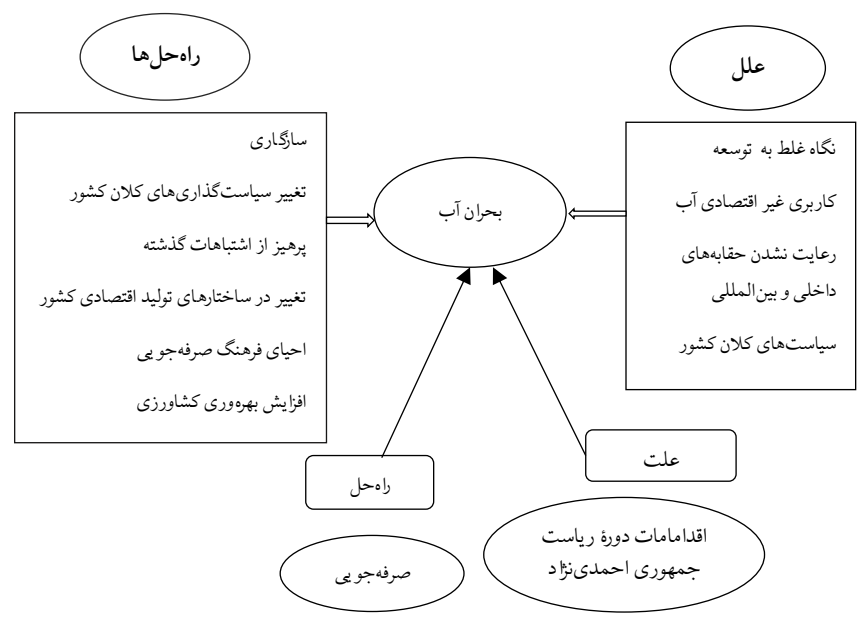
روزنامه شرق: شکل شماره (۱) نحوه صورت‌بندی گفتمان مسئله آب را در روزنامه شرق نشان می‌دهد. به طور کلی، این روزنامه دو گفتمان از مسئله آب ارائه می‌دهد. گفتمان اول کلان است و جوانب بیشتری از مسئله آب را در بر می‌گیرد. در حالی که گفتمان دوم، در حاشیه و محدود است و علت مسئله آب را به ۸ سال ریاست جمهوری تقلیل می‌دهد. طبق گفتمان اول، که گفتمان غالب روزنامه شرق است و با رنگ سبز نشان داده شده، سیاست‌های کلان و رویکرد نادرست به توسعه بحران را ایجاد کرده است. این گفتمان راه‌حل مسئله را تغییر سیاست‌ها، تغییر ساختارهای تولید و سازگاری با طبیعت قلمداد می‌کند. در گفتمان روزنامه شرق فرامرزی بودن مسئله آب نیز دیده می‌شود. بنابراین،

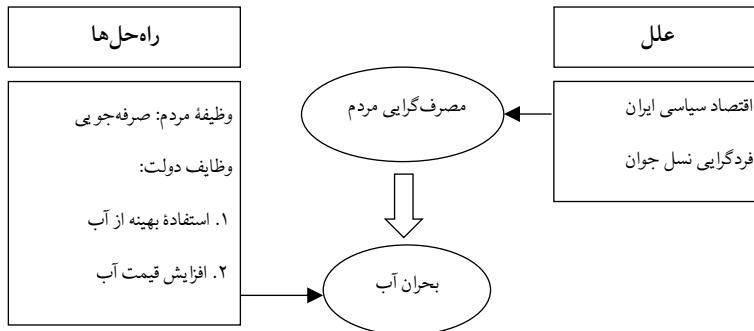
گفتمان غالب این روزنامه، مسئله آب را مسئله‌ای صرفاً جناحی قلمداد نمی‌کند و ابعاد گسترده‌تری از این مسئله را رؤیت‌پذیر می‌کند. افزون‌بر این، در این روزنامه هم نقش مردم در ایجاد سیاست‌های پوپولیستی مخرب محیط‌زیست رؤیت‌پذیر می‌شود و هم منافع مسئولان (کسب رأی).

گفتمان دوم، دوره ریاست جمهوری احمدی‌نژاد را علت ایجاد بحران محسوب می‌کند. در این خرده‌گفتمان راه‌حل مسئله صرفه‌جویی است. شرق متعلق به اصلاح‌طلبان است و اصلاح‌طلبان حامی دولت یازدهم و دوازدهم بودند. بیشتر متون شرق با هدف پنهان زمینه‌سازی برای اجرای برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های دولت یازدهم و دوازدهم (نظیر طرح تعادل‌بخشی آب‌های زیرزمینی) منتشر شده است. شرق با ارائه این خرده‌گفتمان از نقد عملکرد دولت یازدهم و دوازدهم می‌پرهیزد و وظیفه مسئولان دولت روحانی را به درخواست صرفه‌جویی از مردم محدود می‌کنند.

شکل ۱. صورت‌بندی‌های گفتمانی مسئله آب در روزنامه شرق

روزنامه ایران: در گفتمان روزنامه ایران، ساختارهای کلان (اقتصاد سیاسی ایران، فردگرایی) سبب مصرف‌گرایی مردم شده‌اند و به این طریق بحران را ایجاد کرده‌اند و دولت با ایجاد این ساختارها هیچ ارتباطی ندارد. در گفتمان این روزنامه مردم باید برای حل مسئله آب «صرفه‌جویی» کنند. وظیفه دولت نیز «استفاده بهینه از آب» و «افزایش قیمت آب» است. روزنامه ایران، متعلق به دولت است و این گفتمان در راستای مسئولیت‌زدایی از دولت و رؤیت‌ناپذیر ساختن نقش آن در ایجاد بحران است. این روزنامه جامعه را ناجی آب جلوه می‌دهد و آنان را از تغییر سیاست‌گذاری‌های دولتی دلسرد می‌کند. در واقع، با سپردن وظیفه حل بحران آب به مردم، نقش و وظایف مسئولان را به حاشیه می‌راند. با توجه به اینکه دولت روحانی با وعده‌های محیط‌زیستی روی کار آمده بود، گفتمان روزنامه دولتی ایران را می‌توان در راستای کاهش مطالبات از دولت روحانی دانست. نسبت دادن سدسازی‌ها به امریکایی‌ها و انگلیسی‌ها در این روزنامه نیز نوعی مبرا کردن مسئولان و سیاست‌گذاران بعد از انقلاب و به حاشیه راندن نقش منافع شرکت‌های سدسازی است.

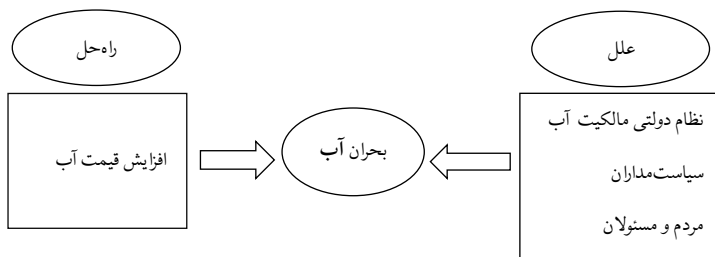

شکل ۲. صورت‌بندی گفتمانی مسئله آب در روزنامه ایران

روزنامه دنیای اقتصاد: در گفتمان روزنامه دنیای اقتصاد ترکیبی از عوامل (نظام مالکیت دولتی آب، سیاست‌مداران، مردم و مسئولان) بحران را ایجاد کرده است و افزایش قیمت آب راهکاری است که برای حل بحران پیشنهاد می‌شود. این روزنامه، خصوصی و حامی «اقتصاد رقابتی» است. نحوه صورت‌بندی مسئله آب در این روزنامه، هم‌راستا با خط‌مشی آن است.

به نظر می‌رسد تغییر نظام اقتصادی و ایجاد بازار آب، زمینه‌سازی برای افزایش قیمت آب انگیزه پنهانی این روزنامه از انتشار مطالب مربوط به بحران آب است. گفتمانی که این روزنامه از آب ارائه می‌دهد حامی ایدئولوژی بازار آب است و آن را طبیعی جلوه می‌دهد. این روزنامه، تغییرات نظام مالکیت آب، ناگزیر جلوه داده می‌شود و عوامل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی‌ای که در ایجاد این رویدادها نقش داشته‌اند، رؤیت‌ناپذیر می‌شوند.

شکل ۳. صورت‌بندی گفتمانی مسئله آب در روزنامه دنیای اقتصاد

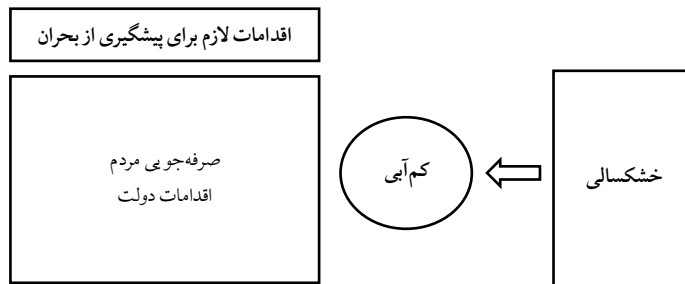

روزنامه کیهان: در گفتمان روزنامه کیهان، کم‌آبی ناشی از خشکسالی است و وزارت نیرو باید آن را با اقدامات خود حل کند. افزون‌براین، بحران آب حذف شده و اقداماتی نظیر صرفه‌جویی، احداث سد و آبخیزداری از بحرانی شدن اوضاع جلوگیری می‌کند. کیهان کم‌آبی را به خشکسالی تقلیل می‌دهد. به این ترتیب، مشکلات اجتماعی، اعمال قدرت و سیاست‌ها رؤیت‌ناپذیر می‌شوند. در این شرایط کنشگری و تغییر وضع موجود بی‌معنا می‌شود و کاری که افراد می‌توانند انجام دهند، انتظار برای باران است و دعا و نماز، یعنی همان اموری که کیهان مردم را در حال انجام دادن آن نشان می‌دهد.

این روزنامه، سرآمد طیف محافظه‌کار و نماینده بخش انتصابی حاکمیت است. با توجه به اینکه در بازه زمانی تحقیق مناقشه هسته‌ای به مسئله اصلی کشور تبدیل شده بود، حذف بحران آب در گفتمان این روزنامه را می‌توان این‌طور تفسیر کرد که در این دوران، توجه بخشی از حاکمیت که روزنامه کیهان آن را نمایندگی می‌کند، به دشمن خارجی و مسائل امنیتی معطوف شده است و به این دلیل، کم‌آبی در مقایسه با این موضوعات

کم اهمیت قلمداد شده و حتی مسئله آب نیز در این روزنامه با دیدی امنیتی و در سایه این مسائل بررسی شده است. به همین دلیل است که در این روزنامه بر حفظ آب های شیرین و پرهیز از آلودگی آن و تهدید دشمن خارجی به واسطه کمبود آب شیرین تأکید می شود. مسئله ای که در روزنامه های دیگر چندان مورد تأکید نیست.

همچنین، فروکاست مسئله آب به کمبود ناشی از خشکسالی در این روزنامه، نشان می دهد بخشی از حاکمیت، مسئله بودن آب را چنان که باید به رسمیت نشناخته است.

شکل ۴. صورت بندی گفتمانی مسئله آب در روزنامه کیهان

۶. نتیجه گیری

در این پژوهش مطالب مربوط به مسئله آب ایران در روزنامه های شرق، ایران، کیهان و دنیای اقتصاد طی ۹ سال (از ۱۳۹۰/۱/۱ تا ۱۳۹۸/۱۲/۲۹) با روش تحلیل گفتمان انتقادی بررسی شدند. طبق نتایج، گفتمانی که مسئله آب را فراجناحی در نظر می گیرد، به روزنامه های شرق و دنیای اقتصاد راه یافته است. حضور گفتمان فراجناحی در این روزنامه ها که در مقایسه با روزنامه ایران و کیهان وابستگی حاکمیتی ندارند، نشان می دهد روزنامه های مستقل تر گفتمان متکثرتری از مسئله آب ارائه می دهند و به ابعاد گسترده تری از این موضوع توجه می کنند. همان طور که باندا^۱ اشاره می کند کشورهایی که با مخاطرات شدید مواجه اند، می توانند با کارآمد کردن رسانه های آزاد، مستقل و کثرت گرا به ثبات

1. Banda

برسند. به‌ویژه اکنون که با ظهور رسانه‌های اجتماعی، دسترسی به رسانه‌ها بیش از قبل تسهیل شده است (باندا، ۲۰۱۵، ۱۲-۱۰). با در نظر گرفتن این موضوع و با توجه به مسائل محیط‌زیستی که ایران با آن مواجه است، تقویت روزنامه‌نگاری توسعه که برنامه‌ها را با دید انتقادی و ارزیابانه بررسی کند، بیش از گذشته احساس می‌شود. همانطور که آگان اذغان می‌کند این نوع روزنامه‌نگاری مستلزم مستقل بودن رسانه‌های جمعی از دولت است (آگان، ۱۹۸۲، ۱۰).

نحوه صورت‌بندی گفتمان مسئله آب در روزنامه‌های ایران و کیهان را می‌توان به حضور روزنامه‌نگاری توسعه‌ای (و نه روزنامه‌نگاری توسعه) در این رسانه‌ها نسبت داد. روزنامه‌نگاری توسعه‌ای، مستقل نیست. در این نوع روزنامه‌نگاری، رسانه در خدمت حکومت است. در صورت‌بندی گفتمانی روزنامه ایران از مسئله آب، دولت به دنبال اجرای بهترین راهکارها برای رفع بحران آب است. افزون‌براین، نقش دولت در ایجاد بحران رؤیت‌ناپذیر نشده است. در گفتمان روزنامه کیهان نیز، بحرانی بودن آب حذف می‌شود و مسئله در حد کم‌آبی ناشی از خشکسالی تقلیل می‌یابد. گفتمان این روزنامه‌ها، نوعی حمایت از پارادایم نوسازی است که با تأکید بر رشد اقتصادی و توسعه فناوری پیامدهایی نظیر کمبود آب را به دنبال داشته است. در صورت‌بندی گفتمانی این روزنامه‌ها، مشکلات مربوط به آب ناشی از سیاست‌ها و اعمال قدرت نیستند، به‌ویژه در روزنامه کیهان که کم‌آبی به خشکسالی نسبت داده می‌شود. در پارادایم نوسازی توسعه است که مشکلات اجتماعی تاریخی قلمداد می‌شوند تا طبیعی به نظر برسند. به این ترتیب، سیاست‌ها، اعمال قدرت و مدیریت نادرستی که در ایجاد مشکلات نقش داشته‌اند، رؤیت‌ناپذیر می‌شوند. همچنین، گفتمان روزنامه‌های ایران و کیهان، مردم و فرهنگ آنان را مسبب کم‌آبی قلمداد می‌کنند. درحالی‌که، ملکات و استیوز معتقدند که اجتماعات به دلیل شعار توسعه‌گرایی، کنترل خود را بر سبک زندگی و منابع طبیعی از دست داده‌اند و در پی آن، ارزش فرهنگ محلی و روال‌های اجتماعی از بین رفته است (ملکات و استیوز، ۱۳۸۸، ۴۰۲). نگاهی به گذشته ایران بیانگر فرهنگ غنی در زمینه آب است. فرزانه و همکاران می‌نویسند در گذشته، قواعد غیررسمی مبتنی بر عرف و روابط بین مردم برداشت آب را تعیین می‌کرد. در این دوران

«باورها» نقش برجسته‌ای داشتند و بهره‌برداری اندک بود (فرزانه، باقری و رمضان‌ی قوام‌آبادی، ۱۳۹۶، ۷۰).

کیهان، سرآمد طیف محافظه‌کار و نماینده بخش انتصابی حاکمیت است. در گفت‌وگو این روزنامه بحرانی بودن آب حذف شده و کم‌آبی ناشی از خشکسالی است. گویی اذعان به بحرانی بودن آب، نوعی شکست در سیاست‌های داخلی قلمداد می‌شود. شاید به همین دلیل است که این روزنامه از نقد سیاست‌های کلان مربوط به آب می‌پرهیزد. حذف بحران آب در روزنامه کیهان با نتایج پژوهش نوری مشابه است که «رسانه ملی ... مسئله بحران آب را به حاشیه رانده است و ... مسئله بحرانی بودن آب حذف شده است» (نوروزی، ۱۳۹۶، ۱۵۹-۱۵۸). شباهت بین گفت‌وگو ارائه شده از مسئله آب در روزنامه کیهان و تلویزیون ایران، بیانگر نحوه نگاه بخش انتصابی حاکمیت به مسئله آب است.

افزون‌براین، فروکاست مسئله آب به کمبود ناشی از خشکسالی در گفت‌وگو کیهان، نشان می‌دهد بخشی از حاکمیت، مسئله بودن آب را چنان‌که باید به رسمیت نشناخته است. در حالی که، برای حل هر مشکلی نخست باید وجود آن را تصدیق کرد. در واقع، این مسئله ممکن است مانع بزرگی بر سر راه حل مشکل آب باشد و افکار عمومی را بیش از پیش مغشوش کند. به عبارت روشن‌تر، اطلاعات متناقض درباره مسئله آب، در شرایطی که هم‌صدایی رسانه‌ها مورد نیاز است، حل مسئله را دشوار می‌کند. مشارکت و هم‌رأی بودن نهادهای مختلف می‌تواند گامی برای حل مسئله باشد. همان‌طور که در گزارش ملی سیلاب‌ها عنوان شده است «نهاد دولت و حاکمیت، نهاد دانشگاه و علم و نهاد جامعه و جامعه مدنی در برابر همه مسائل و بحران‌های طبیعی و اجتماعی ناگزیر از هم‌رأی و هم‌راهی‌اند» (خانیک، ۱۳۹۸).

در گفت‌وگو این روزنامه‌ها، نقش شرکت‌هایی که به رانت وابسته‌اند و منافع آنان در طرح‌های فنی مربوط به آب است، رؤیت‌ناپذیر است. افزون‌براین، قوه مجریه و دولت‌های مختلف بیش از نهادهای حکومتی دیگر (نمایندگان مجلس، شورای نگهبان و ...) نقد می‌شود، اما سهم نهادهای دیگر حکومتی در ایجاد بحران آب و وظایف آنان در حل این مسئله، به حاشیه رانده می‌شود. فقط روزنامه شرق است که تا حدی به این موضوعات توجه

کرده است. این مسئله را بیشتر می‌توان در مواردی به محافظه‌کاری روزنامه‌ها و کنترل آنها نسبت داد. در مواردی نیز این امر، بیانگر نگاه سطحی نویسندگان به مسئله آب است. افزایش قیمت آب یکی از راهکارهایی است که در گفتمان روزنامه‌های ایران و دنیای اقتصاد برای مسئله آب در نظر گرفته می‌شود.

این راهکار بیانگر کالانگاری از آب، حمایت این روزنامه‌ها از ایدئولوژی بازار و طبیعی‌سازی آن است. برخی محققان نظیر لیتون^۱ بر این نظرند که در رژیم نوین جهانی آب، ایده افزایش بهره‌وری آب و انتزاع^۲ آن به «کالایی اقتصادی»، نقشی اساسی بر عهده دارد (لیتون، ۲۰۰۷). باید در نظر داشت که اگر آب را کالا یا منبع در نظر بگیریم، عده‌ای این امکان را خواهند داشت تا آن را برای اهداف فناورانه و اقتصادی به کار ببرند. یکی از پیامدهای فروکاست ارزش آب به کالا، این است که در سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های مختلف فقط شکل کاربری آن تغییر خواهد کرد. به این ترتیب، زمانی آب برای کشاورزی صرف خواهد شد و زمانی دیگر برای صنعت و نظایر آن. به نظر نمی‌رسد این راهکار، برای حل مسئله مصرف زیاد آب کافی باشد. یکی از وظایف روزنامه‌نگاری محیط‌زیست پیش‌بینی وقایع است. به همین دلیل، پیشنهاد می‌شود روزنامه‌نگاران محیط‌زیست بر مواردی نظیر این موضوع بیشتر توجه داشته باشند تا با واکاوی و نقد آن، به جای واکنشی عمل کردن، پیش‌گیرانه عمل کنند.

1. Linton
2. abstracting

منابع

- ایسنا (۱۳۹۲). متن کامل برنامه، اصول کلی و خط مشی دولت روحانی. خبرگزاری ایسنا. برگرفته از: <https://www.isna.ir/print/92051408247/%D9%85%D8%AA%D9%86->
- آسابرگر، آرتور (۱۳۹۸). تحلیل گفتمان کاربردی (مترجم حسین پاینده). تهران: مروارید. (تاریخ اصل اثر ۲۰۱۶)
- بدیعی، نعیم؛ و قندی، حسین (۱۳۸۳). روزنامه‌نگاری نوین. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- پژوهشکده اقلیم‌شناسی (۱۳۹۶). آشکارسازی، ارزیابی اثرات و چشم‌انداز تغییر اقلیم در ایران طی قرن بیست و یکم. مشهد: پژوهشکده اقلیم‌شناسی.
- خانیک، هادی (۱۳۹۸). سخن اول. در مطالعه و ارزیابی ابعاد اجتماعی، فرهنگی، رسانه‌ای و روان‌شناختی سیلاب‌های ۱۳۹۸. تهران: هیئت ویژه گزارش ملی سیلاب‌ها. برگرفته از <https://nfr.ut.ac.ir/file/download/page/1618661384-social-working-group.pdf>
- خانیک، هادی؛ و موسوی، سیده‌ثریا (۱۳۹۸). بازنمایی مسئله آب ایران در روزنامه‌ها؛ تحلیل محتوای روزنامه‌های ایران، شرق، دنیای اقتصاد و کیهان از سال ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۷. مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۱(۴)، ۱۹۹-۱۶۷. doi: 10.22035/isih.2020.3654.3835
- دوستان، رضا (۱۳۹۴). تحلیلی بر خشکسالی‌های ایران در نیم قرن گذشته. پژوهش‌های اقلیم‌شناسی، ۶(۲۳ و ۲۴)، ۱-۱۸.
- روزنامه ایران (۲ آذر ۱۳۹۵). قائم مقام وزیر نیرو خبر داد: افزایش ۱۰ درصدی تعرفه برق خانگی از مرداد ۹۵. روزنامه ایران. شماره ۶۳۶۵، برگرفته از <https://www.magiran.com/article/3469314>
- عاملی، سیدسعیدرضا؛ بیچرانلو، عبدالله؛ بهار، مه‌ری؛ و غلامی، فرزاد (۱۳۹۸). تدوین الگوی مفهومی ارتباطات آب؛ ظرفیت‌های ارتباطات برای مدیریت بحران آب در ایران. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۱(۳)، ۱۷۱-۱۹۹. doi: 10.22035/isih.2020.3515.3719
- فرزانه، محمدرضا؛ باقری، علی؛ و رضانی قوام‌آبادی، محمدحسین (۱۳۹۶). بنیان‌های نهادی بحران در مدیریت منابع آب زیرزمینی ایران. پژوهشنامه اقتصادی، ۹، ۹۴-۵۷. doi: 10.22054/JOER.2017.7668
- فرکلاف، نورمن (۱۳۷۹). تحلیل انتقادی گفتمان (مترجم: گروه مترجمان). تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه. فلیک، اووه (۱۳۹۲). درآمدی بر تحقیق کیفی (مترجم: هادی جلیلی). تهران: نشر نی
- کاشی، غلامرضا (۱۳۸۷). تحلیل گفتمان - بیرون از هزارتوی تئوری‌ها. فصلنامه رسانه، ۱۹(۱)، ۱۹۴-۱۸۷.
- لیندلف، تامس، آر. (۱۳۹۷). روش‌های تحقیق کیفی در علوم ارتباطات (مترجم: عبدالله گیویان). تهران: همشهری.

- محمدپور، احمد (۱۳۹۰)، روش تحقیق کیفی، ضد روش (جلد ۱). تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- محمودی، بیوک (۱۳۹۰). درآمدی بر روش تحقیق کیفی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ملکات و استیوز (۱۳۸۸). ارتباطات توسعه در جهان سوم (مترجم: شعبانعلی بهرام‌پور). تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- نوروزی، لیلا (۱۳۹۶). پوشش آب در برنامه‌های تلویزیون: تحلیل محتوای کیفی برنامه‌های مربوط به آب در شبکه دو سیما جمهوری اسلامی ایران در سه ماهه تابستان ۱۳۹۶ (پایان‌نامه کارشناسی ارشد ارتباطات اجتماعی). دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
- ویدوسن، اچ.جی (۱۳۹۵). تحلیل گفتمان (مترجم: نگار ایل‌غمی و نگار داوری اردکانی). تهران: جامعه‌شناسان.
- هانیکان، جان (۱۳۹۲). جامعه‌شناسی محیط‌زیست (مترجم: موسی عنبری و همکاران). تهران: انتشارات دانشگاه تهران
- Anderson, A. G. (2014). *Media, environment and the network society*. London: Palgrave Macmillan.
- Banda, F. (2015). Introduction: A conceptual framework for media as sustainable development in *Teaching journalism for sustainable development*, France: UNESCO Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233878>
- Bavadam, L. (2010). Environmental stories among the most challenging. In *The Green Pen: Environmental Journalism in India and South Asia*. India: SAGE Publishing
- Castrechini, A., Pol, E., & Guàrdia-Olmos, J. (2014). Media representations of environmental issues: From scientific to political discourse. *European Review of Applied Psychology*, 64(5), 213–220. doi:10.1016/j.erap.2014.08.003
- Cox, R., & Pezzullo, Ph C. (2017). *Environmental communication and the public sphere (Forth Edition)*. SAGE Publications
- Domatob, J. K., & Hall, S. W. (1983). Development journalism in black Africa. *Gazette (Leiden, Netherlands)*, 31(1), 9–33. doi:10.1177/001654928303100102
- Fairclough, N., & Wodak, R. (1997). Critical discourse analysis. In *Discourse as Social Interaction: Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, T. A. Van Dijk (Ed.) Vol. 2. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Friedman, S, M. (2015). The changing face of environmental journalism in the United States in *The Routledge Handbook of Environment and Communication*, Hansen, A, and Cox, R, (Eds). Routledge.
- Hansen, A. (2017). Media Representation: Environment. *The International Encyclopedia of Media Effects*, 1–12. doi:10.1002/9781118783764.wbieme0148

- Hussein, H. (2016). *An analysis of the discourse of water scarcity and hydropolitical dynamics in the case of Jordan*. (Unpublished doctoral dissertation), School of International Development, University of East Anglia (UEA), Norwich, England.
- Kalyango, Y., Hanusch, F., Ramaprasad, J., Skjerdal, T., Hasim, M. S., Muchtar, N., ... Kamara, S. B. (2016). Journalists' development journalism role perceptions. *Journalism Studies*, 18(5), 576–594. doi:10.1080/1461670x.2016.1254060
- Linton, J.I. (2007). *What is Water? The History and Crisis of a Modern Abstraction* (Unpublished doctoral dissertation). Department of Geography and Environmental Studies, Carleton University, Ottawa, Canada.
- Ogan, C. L. (1982). Development Journalism/Communication: The Status of the Concept. *Gazette* (Leiden, Netherlands), 29(1-2), 3–13. doi:10.1177/001654928202900101
- Rademakers, L. (2004). *Examining the handbooks on environmental journalism: A qualitative document analysis and response to the Literature*. (Master thesis), University of South Florida, Florida, United States.
- Radhika, M. (2015). Journalism and sustainable development. In *Teaching journalism for sustainable development*, France: UNESCO. Retrieved from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233878>
- Shah, H. (2008). Development Journalism. In *The International Encyclopedia of Communication*. doi:10.1002/9781405186407.wbiecd031

